

Water Ethics

M. Rezaei

Associate Professor, Department of Natural Sciences, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran.

m.rezaei@ihcs.ac.ir

Received: 29-06-2022

Revised: 26-08-2022

Accepted: 03-09-2022

Available Online: 11-03-2023

اخلاق آب

مسعود رضایی

دانشیار گروه علوم طبیعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.

m.rezaei@ihcs.ac.ir

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۶/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۲

Abstract

Water consumption grew twice as fast as the global population last century, and an increasing number of regions around the world are facing or will face, water scarcity. Access to water has been recognized as a major threat to world peace in the present century, and ethical issues related to water have been given high priority. Using a systematic review method, this paper examines the three fundamental perspectives of deontology, consequentialism, and virtue ethics in environmental philosophy and their implications for water management and policy-making. Each of the three perspectives has led to the emergence of different ethical approaches to water, but what is clear is that in all three perspectives anthropocentric view has prevailed and moral considerations about non-humans have received less attention. In addition, ethical approaches to water face weaknesses, and water management requires an integrated and holistic approach that integrates humans and aquatic ecosystems and avoids unilateralism.

Keywords: Water, Ethic, Anthropocentrism, Non-anthropocentrism.

چکیده

مصرف آب در قرن گذشته دو برابر بیش از جمعیت جهان رشد کرده و سرزمین‌های بی‌شماری از جهان با کمبود آب روبه‌رو هستند یا در آینده مواجه خواهند شد. دسترسی به آب تهدیدی بزرگ برای صلح جهانی در قرن حاضر شناخته شده است و چالش‌های اخلاقی مربوط به آب در اولویت قرار گرفته‌اند. این پژوهش با استفاده از روش مرور نظام‌مند سه دیدگاه بنیادی وظیفه‌گرایی، پیامدگرایی و فضیلت‌گرایی در فلسفه محیط‌زیست و کاربردهای آنها در مدیریت و سیاست‌گذاری آب را بررسی کرده است. هر یک از سه دیدگاه پیدایش رویکردهای اخلاقی گوناگون در زمینه آب را در پی داشته است، اما روشن است که در هر سه دیدگاه انسان محوری نگاه غالب بوده است و نگرش اخلاقی درباره غیرانسان‌ها کمتر مورد توجه قرار گرفته است. علاوه بر این، رویکردهای اخلاقی به آب با ضعف‌هایی نیز روبه‌رو هستند و برای مدیریت آب به رویکردی یکپارچه و کل‌نگر نیاز است که انسان‌ها و بوم‌نظام‌های آبی را در هم آمیزد و از یک جانبه‌گرایی پرهیز کند.

واژه‌های کلیدی: آب، اخلاق، انسان محوری، غیرانسان محوری.

تمدن نوین بشری در حوضه رودهای نیل، اردن، دجله و فرات، یعنی جایی که ۸۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰ سال پیش اولین اجتماعات به وجود آمدند و اولین دولت‌ها در حدود ۵۰۰۰ سال پیش ساخته شدند، ریشه تکامل تمدن بشری و سازماندهی آن در چارچوب اجتماعات و دولت‌ها به دلیل در دسترس بودن آب چشمه‌ها، رودخانه‌ها و دریاچه‌های خاورمیانه امروزی و شمال آفریقا بوده است. بعدها، رودخانه‌های آسیا، آمریکای لاتین و جاهای دیگر اجتماعات و جوامعی را در آن نقاط به وجود آوردند. رودهای نیل، اردن و دجله و فرات و نیز سفره‌های آب زیرزمینی و چشمه‌های سرزمین‌های فلسطین، زادگاه تمدن‌های بشری هستند (Futehally, ۲۰۲۱). با وجود اینکه آب یک نیاز مشترک حیاتی برای همه انسان‌ها و همه گونه‌های حیات از جمله گیاهان و حیوانات بوده و هست، اما اکنون چالش‌های زیادی در ارتباط با این مایه حیات وجود دارد. کمبود و پایداری منابع آب یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی است که بشر در زمان حال با آن روبه‌روست و در آینده به‌طور فزاینده‌ای با آن روبه‌رو خواهد شد. با ورود به دهه بین‌المللی اقدام درباره آب برای توسعه پایدار، نگرانی فزاینده‌ای وجود دارد که کمبود ۴۰ درصدی منابع آب شیرین تا سال ۲۰۳۰، همراه با جمعیت روبه‌رشد، جهان را به سمت بحران جهانی آب رهنمود می‌کند (United Nations, ۲۰۱۹). سازمان بهداشت جهانی برآورد کرده است سالانه بیش از ۲۹۷۰۰۰ کودک زیر ۵ سال، به دلیل بیماری‌های بیرون‌روی برآمده از بهداشت نامناسب یا آب آشامیدنی ناسالم جان خود را از دست می‌دهند (WHO, ۲۰۱۹). اسماعیل سرگلدین معاون بانک جهانی در آگوست ۱۹۹۵ هشدار داده بود اگر جنگ‌های قرن حاضر بر سر نفت صورت می‌گیرد، جنگ‌های قرن آینده بر سر آب خواهد بود و اندرو لیوریس، مدیر اجرایی مواد شیمیایی داو، گفت: «آب، نفت قرن ۲۱ است». درحالی‌که درحال حاضر بسیاری گمان می‌کنند ذخایر آب شیرین پایان‌ناپذیر است و دسترسی به آن نابرابر و به طور فزاینده‌ای مخاطره‌آمیز است (Bickford, ۲۰۲۱) و کاهش مسئله ناامنی آب یک چالش محیط‌زیستی سخت برای سیاست‌گذاران در قرن ۲۱ است.

دیدگاه تبیین ریشه اخلاقی برای توزیع و تأمین آب، موضوع جدیدی نیست و همه جوامع در طول تاریخ بشری مجبور بودند با فراوانی یا کمبود آب یا هر دو دست‌وپنجه نرم کنند و رویکردهای اخلاقی و معنوی را برای دستیابی به عدالت و امنیت اجتماعی توسعه دهند (Adeel و Stefanovic, ۲۰۲۱). گفتمان اخلاق آب زمانی شکل گرفت که پژوهشگران شروع به بررسی بی‌عدالتی‌ها، نابرابری‌ها و بی‌انصافی‌ها در توزیع و مصرف آب و نیز چالش‌های مربوط به آلودگی و حفظ آب کردند (Mishori و Levi, ۲۰۱۷). با پیدایش صنعتی شدن در قرن نوزدهم، همراه با توسعه استانداردهای جدید بهداشتی و سلامتی، افزایش سریع جمعیت، شهرنشینی شدید و در پی آن انقلاب سبز تشنه آب در میانه قرن بیستم، زیربنای اخلاقی توزیع

آب به تدریج و نامحسوس تغییر کرد. تجاری‌سازی^۱ و کالایی‌سازی^۲ آب به‌عنوان ویژگی قرن بیست و یکم، تغییرات مهمتری را در درک عمومی از آب ایجاد کردند و این نگرش‌های تغییر یافته، در سیاست‌ها و کارهای دولت‌ها در سطوح و جغرافیای مختلف نیز بازتاب پیدا کرد (Adeel و Stefanovic, ۲۰۲۱). اکنون درحالی‌که توجه به منابع آب به‌عنوان منبع مشترک جهانی یا منبع راهبردی بشریت از ریشه یک چالش اخلاقی است، گفتمان بین‌المللی آب با نبود یک چارچوب اخلاقی قابل قبول در سطح جهان روبه‌رو است. وقتی درباره جنبه‌های علمی و مهندسی آب گفتگو می‌شود، نباید از این واقعیت غافل شد که آب منبع اساسی درک فرهنگی نیز هست که نه تنها حیات بیولوژیکی، بلکه پنداره و روح انسان را نیز حفظ می‌کند. هیچ فرهنگ یا سنت شناخته‌شده‌ای نسبت به آب بی‌تفاوت نبوده و آب منبع قدرت، خلقت و معنویت و نمادی از نابی، زایش دوباره و آشتی است، گرچه سرچشمه دشمنی و درگیری نیز هست (Reynolds, ۲۰۰۳).

اخلاق مجموعه یا نظامی از اصول یا ارزش‌های معنوی است که اعمال یا تصمیم‌های فرد یا گروه را هدایت می‌کند (Matthews و همکاران, ۲۰۰۷). اخلاق، درستی یا نادرستی یا خوبی و بدی را بررسی می‌کند (Pojman و همکاران, ۲۰۱۷) و بر بازگو کردن و ایستادگی در برابر داوری‌ها درباره رفتار درست و نادرست متمرکز است (Smith, ۲۰۱۸) که زمینه همه تصمیم‌ها و رفتارهای انسان را شکل می‌دهد. این واژه به اصول و هنجارهایی اشاره دارد که انسان‌ها هنگام سخن گفتن یا رفتار ناچار به رعایت آنها هستند و با مسئولیت‌ها و پذیرش‌های آنان ارتباط دارد (Huiying, ۲۰۰۴). در ادبیات علمی علم اخلاق^۳ و اخلاق عملی^۴ جدا از هم هستند. علم اخلاق رشته‌ای از فلسفه است که به طور انتقادی و نظام‌مند اخلاق عملی را تحلیل و بازتاب می‌کند. براین اساس، در علم اخلاق درباره اخلاق عملی بحث می‌شود (Meisch, ۲۰۱۷).

مفهوم اخلاق آب در ۱۰ سال گذشته پدیدار شده که انگیزه اصلی آن، نگرانی‌های محیط‌زیستی و بروز نبردهای آبی و چالش‌های مرتبط با توسعه پایدار بوده است. هدف اخلاق آب پاسخ به چالش‌های مختلف مانند تضاد منافع در استفاده از منابع کمیاب آب، آلودگی رودخانه‌ها، دریاها و اقیانوس‌ها و دست‌کاری ویرانگر انسان در سیستم‌های حساس آبی است که در دهه‌های اخیر آشکار شده‌اند. این چالش‌ها برآمده از دست‌کاری انسان در چرخه‌های آب، تغییر ترکیب شیمیایی آب توسط انسان به گونه‌های مختلف استفاده شخصی و صنعتی از آن و دست‌کاری انسان در مناظر طبیعی است. اخلاق آب بر تأثیر دست‌کاری انسانی و پیامدهای آن تمرکز دارد، این دست‌کاری را با توجه به معیارهای اخلاقی ارزیابی و راه‌حلهایی را برای جهت دادن مسئولانه‌تر انسان ارائه می‌کند (Grunwald, ۲۰۱۶).

اخلاق آب دیدگاه رایج درباره آب به‌عنوان منبع و زیرساخت‌های آب که فقط جنبه‌های فنی یا تخصصی دارند را به چالش می‌کشد. به‌عنوان مثال درباره ساخت سد پرسش‌های مختلفی مانند احداث سد چه تأثیری بر ماهی‌های رودخانه و جوامع سنتی و فرهنگ‌های

وابسته به ماهی گیری خواهد داشت؟ برق سد برای چه چیزی مصرف خواهد شد و گزینه‌های انرژی جایگزین چیست؟ و سرنوشت افرادی که در قلمرو سد زندگی می‌کنند چه خواهد شد؟ را مطرح می‌سازد. در اخلاق آب به جای توجه صرف بر پروژه‌ها از دیدگاه فنی (برای نمونه کدام فناوری برای پروژه مناسب‌تر است)، سهم کلی و تأثیر آنها بر بوم‌نظام‌های طبیعی و اجتماعی در نظر گرفته می‌شود (Levi و Mishori، ۲۰۱۷). اخلاق آب، اخلاقی کاربردگرا است (Meisch، ۲۰۱۷) و می‌توان آن را به‌عنوان چارچوب هنجاری هدایت‌کننده اعمالی که بر آب تأثیر می‌گذارند، تعریف کرد (Schmidt، ۲۰۱۰) که بر گستره کارهای انسانی مانند آب آشامیدنی و بهداشت، آبیاری و کشاورزی و حفاظت از محیط‌زیست و طبیعت تمرکز دارد (Ziegler و Groenfeldt، ۲۰۱۷) و به‌عنوان مسیری نرم^۵ برای مدیریت آب، مجموعه‌ای از ارزش‌های اخلاقی را اشکار می‌کند که تعامل انسان با منابع آب را هدایت می‌کند و در طراحی قوانین تخصیص آب بازتاب پیدا می‌کند (Huang و Liu، ۲۰۱۷). اخلاق آب هم انتقادی و هم سازنده است، زیرا هم مفاهیم و سیاست‌های موجود آب را به طور انتقادی بازتاب می‌دهد و هم دلیل و برهان برای کارهای متفاوت‌تر و عادلانه‌تر درباره آب ارائه می‌کند (Meisch، ۲۰۱۷).

لونا لئوپولد یکی از برجسته‌ترین هیدرولوژیست‌های جهان، قبل از اینکه جهان در گردهمایی ریو در سال ۱۹۹۲ توسعه پایدار را بپذیرد، استدلال کرد که اصول اخلاقی باید زیربنای مدیریت منابع آب باشد و در سخنرانی خود در سال ۱۹۹۰ تاکید کرد، منابع آب براساس دو اصل اخلاقی هدایت‌کننده، مدیریت شوند. اول، اخلاقی که از کل پیوستار هیدرولوژیکی شامل همه عناصر آنچه بوم‌نظام یا حوضه آبخیز نامیده می‌شود (سنگ و خاک، گیاهان و جانوران، هوا، آب و انسان و عناصر فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی و نیروهایی که بر آنها تأثیر می‌گذارند) نگهداری می‌کند، دوم، اصل انصاف که پایبندی به عدالت، میل به در نظر گرفتن منافع گوناگون و رفتار برابر با همه است (Smith، ۲۰۱۷b). به طور کلی، اخلاق آب، مسئله‌محور و بر سه دغدغه اصلی استوار است: (۱) دسترسی عادلانه گروه‌های اجتماعی آسیب‌پذیر (مانند زنان، اقلیت‌ها و گروه‌های بومی) (به آب؛ ۲) حقوق بشر جهانی درباره آب، از جمله مصرف خانگی آب که برای گذراندن زندگی ضروری است و (۳) تعهدات انسانی برای نگهداری از کیفیت آب و محیط‌های آبی (James و Wescoat، ۲۰۱۳). Postel (۲۰۱۰) اخلاق آب را به‌عنوان راهی برای مقابله با کمبود آب می‌داند. وی با این سوال شروع می‌کند که چرا مدیریت مدرن آب با وجود هزینه کردن پول بیشتر و مهندسی پیچیده‌تر، در ارائه راه‌حل‌های موثر برای کمبود آب ناکام مانده است. پاسخ او ساده است: درخواست سیری‌ناپذیر انسان برای آب سرانجام با منابع محدود آب روبه‌رو می‌شود. از دیدگاه پستل صرفه‌جویی در مصرف آب کافی نیست، زیرا موضوع بنیادی‌تری نادیده گرفته شده است که این بخش گم شده، اخلاق جدید آب است. از این رو، اندیشیدنی به آب تنها به‌عنوان ماده فیزیکی که استفاده از آن فقط (یا حتی در اصل) باید تابع حقوق مالکیت خصوصی باشد، کالایی که در

بازار دادوستد می‌شود یا منبعی که ارزش آن فقط در رابطه با منافع انسانی مفید است و عرضه آن باید از نظر فنی کنترل شده و در پرتو معیارهای سودمندگرایانه عقلانیت و کارایی مدیریت شود، چندان منطقی نیست (Gwiazdon و Jennings، ۲۰۲۱).

اکنون تمام بحث‌های اخلاقی استفاده انسان از آب باید با این واقعیت همراه باشد که بشر وارد یک رابطه جدید با سیاره، یعنی حرکت از هولوسن به آنتروپوسن (انسان‌محور) شده است. تمام تغییرات قبلی در سیستم‌های زمین، یا به دلیل دینامیک طبیعی زمین یا دینامیک کیهان ایجاد شده‌اند. در آنتروپوسن، انسان‌ها محرک اصلی دگرگونی در سیستم‌های زمین هستند و آنتروپوسن دوره جدیدی را نشان می‌دهد که در آن فعالیت‌های جمعی انسان بر سیاره تسلط دارند. اخلاق آب، پیامدهای اخلاقی کارهای انسان در برابر آب را بررسی و کارهای شایسته‌تر را شرح می‌دهد و زمینه آن، آن‌طور که بسیاری از افراد انتظار دارند، آب نیست، بلکه دخالت انسان در سیستم‌ها و چرخه‌های آب است (Grunwald، ۲۰۱۶). Selborne (۲۰۰۰) دیدگاه جالبی درباره مبانی اخلاق آب نشان داده است: اول، اخلاقی که به آن نیاز است باید براساس هدفی مشترک و هماهنگ با طبیعت بنا شود. دوم، اخلاق باید براساس تعادل بین ارزش‌های سنتی انسانی درباره حفاظت و استفاده از پیشرفت‌های جدید فناوری باشد. هر یک از این‌ها به تنهایی کارآمد بوده‌اند و زمان آن رسیده است که آنها روبه‌روی یکدیگر قرار ندهیم. سوم، اخلاق، در عصر پیشرفته تکنولوژیک ما، باید به دنبال یافتن هماهنگی جدیدی بین پدیده معنوی و سودمندگرایانه و پدیده عقلانی و احساسی درباره آب باشد. درک این نکته ضروری است که آب نه تنها وسیله‌ای برای رسیدن به اهداف دیگر، بلکه به‌خودی‌خود به‌عنوان یک هدف ارزشمند است. یونسکو ۱۰ اصل را برای اخلاق آب تعیین کرده است که عبارتند از: (۱) اصل کرامت انسانی و حق بر آب؛ (۲) اصل مجاورت؛ (۳) اصل صرفه‌جویی؛ (۴) اصل دادوستد؛ (۵) اصل استفاده چندگانه و مفید از آب؛ (۶) اصل به‌کارگیری الزامی معیارهای کمیت و کیفیت؛ (۷) اصل جبران و تلافی بهره‌برداران؛ (۸) اصل جبران توسط آلوده‌کنندگان؛ (۹) اصل مشارکت؛ (۱۰) اصل استفاده عادلانه و معقول (Liu و همکاران، ۲۰۱۱). علاوه بر این، پژوهشگران دیگر نیز به اصولی اشاره کرده‌اند: (۱) اصل برابری و تناسب؛ (۲) اصل انسجام؛ (۳) اصل خیر عمومی؛ (۴) اصل امانت‌داری مسئولانه (Gwiazdon و Jennings، ۲۰۲۱).

جوامع گوناگون ویژگی‌های اخلاقی متفاوتی دارند، اما به نظر می‌رسد اهمیت آب در همه فرهنگ‌ها در سراسر جهان ارزشمند و قابل احترام است و ارزش بالایی به آن (به‌ویژه در مناطقی که کمبود آب زیاد است) داده شده و بیشتر با دستورات اکید درباره استفاده از آن همراه بوده است. یکی از قدیمی‌ترین قوانین شناخته شده آب ناشی از یک قانون یهودی در بین‌النهرین، در حدود ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد است. همانطور که در تلمود (مجموعه قوانین شرعی و عرفی یهود) بازتاب شده است آب طبیعی، دارایی مشترک به‌شمار می‌رفته و اگر کسی به منبع آبی مانند رودخانه یا نهر برخورد می‌کرده است، می‌توانسته از حق

مصرف آب برخوردار شود (Caponera و Nanni، ۱۹۹۲). این قانون تلمودی همان چیزی است که به عنوان حق تشنگی شناخته می‌شود و به موجب آن فردی که به آب نیاز دارد می‌تواند اولویت دسترسی به منبع آب داشته باشد و می‌توان او را از نوشیدن آب بازداشت. در اسلام نیز حق تشنگی وجود دارد. براساس سنت اسلامی، آب هدیه‌ای از جانب خداوند به همه مردمانش است و توزیع آب یک وظیفه مقدس دانسته شده است. آب مورد نیاز برای زندگی، حق مشترک همه افراد در داخل و خارج از جامعه به‌شمار می‌رود. نکته مهم این نمونه‌های تاریخی آن است که در فرهنگ‌ها و دوره‌های تاریخی، مردم کمتر و حتی هرگز، کسانی را که به آب نیاز داشتند، محروم می‌کردند (O'Neill، ۲۰۲۱). شرع و احادیث اسلامی بر اهمیت آب رساندن به مهمانان و وابسته کردن حق تشنگی به حیوانات و گیاهان نیز تأکید دارند (Pradhan و Meinzen-Dick، ۲۰۱۰).

در فرهنگ ایرانی، آبادانی و آب از خاستگاه مشترکی بهره‌مند هستند، زیرا در تفکر ایرانی آب است که تمدن‌ها و آبادی‌ها را پدید می‌آورد و موجب شکوفایی فرهنگی و تمدنی می‌شود (امام‌قلی زاده و رئیسی، ۱۳۹۱). تمدن ایران از دیرباز نظام اخلاقی داشته است که هم واقعیت‌های اکولوژیکی اقلیم بیابانی فلات ایران و هم ضرورت اجتماعی حفظ و توزیع آب به‌گونه‌ای که در دسترس بودن آن برای همگان تضمین شود را به رسمیت می‌شناسد. در دین زرتشتی، دین اصلی ایرانیان پیش از اسلام، هر یک از عناصر چهارگانه را یک خدای (ایزد) نشان می‌دهند و از روش دعاها و ویژه (یشت) مورد احترام قرار می‌گیرند. آب مربوط به الهه آناهیتا (ناهید) است که هرودوت او را با ونوس یونانی یکی دانسته است. خدای دیگری (پات آپام) به عنوان نگهبان رودخانه‌ها، چشمه‌ها و دریاها توصیف شده است. براساس اوستا، آب باید پاک و بدون آلودگی نگهداری شود. هنگامی که زرتشتیان به نهر، آبشار یا چشمه نزدیک می‌شوند، باید از یشت آبان در اوستا ندایی به نام آردویسور بانو (یا ابزوار) بخوانند. هرودوت گزارش کرده است ایرانی‌ها آب روان را نجس نمی‌کنند، آب دهان در آن نمی‌اندازند، حتی دست‌های خود را با آن نمی‌شویند و تاب دیدن آلودگی دیگر را ندارند. آنان در آب غسل نمی‌کنند، جسد یا لاشه مردار را در آن نمی‌اندازند و در مجموع هیچ چیز ناپاکی در آن نمی‌اندازند. در نقاط ویژه‌ای از ایران جشن‌های باستانی مرتبط با قنات همچنان برگزار می‌شود. برخی از روستاهای استان اصفهان هنوز هم سالانه عروسی قنات برگزار می‌کنند که در آن زنان آش مخصوصی تهیه می‌کنند، سپس عروس سالخورده‌ای را انتخاب کرده و در قنات می‌شویند و آش را بر او می‌پاشند. اهالی روستا بر این باورند این آیین تضمین می‌کند که قنات به خاطر عروس خود تا یک سال دیگر به آب آوردن ادامه دهد. در آیینی مشابه، پسر جوانی آب را از یک قنات (یا چاه) به دیگری می‌آورد تا دو منبع آب ازدواج کنند (Foltz، ۲۰۰۲). آب از دیدگاه دینی هرگز خنثی و منفعل نیست و قدرت و ظرفیتی برای دگرگونی این جهان، نابودی گناهان و ایجاد قداست دارد. آب آلودگی را از بین می‌برد و در زمینه فیزیکی و نمادین، آن را پاک

می‌کند. آب یک ماده زنده و روحانی است که به‌عنوان واسطه بین انسان‌ها و خدایان عمل می‌کند و بیشتر نشان‌دهنده مرز بین این جهان و جهان دیگر است. سه دین توحیدی یهودیت، مسیحیت و اسلام، نه تنها ریشه‌های مشترک در بزرگداشت معنوی آب دارند، بلکه خاستگاه همه آنها در مناطقی با آب‌وهوای بیابانی خشک و همراه با کمبود آب (عربستان، خاور نزدیک و صحرای شمالی آفریقا) بوده است. به همین دلیل است که همه آنها جایگاه بالایی برای آب در نظر گرفته‌اند. کتاب مقدس در روزگار باستان و جدید و قرآن، سرشار از نمادهای مربوط به آب هستند که به آب به‌عنوان منبع حیات اشاره می‌کنند یا از مانند کردن آب به‌عنوان استعاره برای پیام‌های معنوی استفاده می‌کنند. در مسیحیت معاصر، مراقبت از منابع آب به‌عنوان بخشی از وظیفه نیکداری طبیعت به‌شمار می‌رود. در یهودیت، دیدگاه تلمود درباره محیط‌زیست بیان می‌کند درحالی‌که ممکن است از گیتی برای نیازهای خود استفاده کنیم، هرگز ممکن نیست به‌طور غیرمسئولانه به محیط‌زیست آسیب بزنیم یا آن را ویران کنیم (Grunwald، ۲۰۱۶). یهودیان از آب در شست‌وشو آیینی برای بازگرداندن یا نگهداری حالت پاکی استفاده می‌کنند و شستن دست‌ها قبل و بعد از غذا واجب است (Liu و همکاران، ۲۰۱۱). آب به‌ویژه در اسلام، یک مسئله اساسی است. کمیابی همواره بر ادراک مسلمانان از آب تأثیر گذاشته و براین اساس رفتار و آداب و رسوم آنان را شکل داده است. آب باران، رودخانه‌ها و چشمه‌ها، در برابر این تجربه، نمادی از مهربانی خداوند است. آب ارمغانی از سوی خداوند به‌شمار می‌رود و باید به‌طور رایگان در دسترس همگان باشد (Grunwald، ۲۰۱۶). پیامبر گرامی (ص) فرموده‌اند منشأ هستی همه موجودات از آب است و امام باقر (ع) فرمودند نخستین آفریده‌ای که خدا خلق کرده، چیزی است که تمام اشیاء از آن است و آن آب است (امام‌قلی زاده و رئیسی، ۱۳۹۱). آب در اسلام، بیش از هر چیز برای شست‌وشو است و اولین و مهمترین آن شستن کل بدن است و قبل از نماز جمعه و قبل از دست زدن به قرآن مستحب است و مسلمانان قبل از هر یک از نمازهای پنجگانه، باید وضو بگیرند (Liu و همکاران، ۲۰۱۱). از مجموع ۱۱۴ سوره قرآن کریم، در ۴۱ سوره اشاره روشن و مستقیم به آب شده است و لغت آب در ۳۰ جزء قرآن به غیر از جزء‌های ۳، ۴، ۱۰ و ۲۸ در جزء‌های دیگر بازگو شده است (محمدی و یزدان‌پناه، ۱۳۹۴). خداوند در آموزه‌های دستوری قرآن از انسان‌ها خواسته است تا در مصرف بهینه و به دور از هر گونه اسراف و تبذیر آب بکوشند، طوریکه هر گونه مصرف نابه‌جا و نادرست آب شیرین، به معنای عمل تباه یا اسراف و زیاده‌روی شناخته شده است و کسانی که از مصرف بهینه تجاوز می‌کنند به‌عنوان مفسدان در زمین و انسان‌هایی که خدا آنان را دوست نمی‌دارد، شناخته می‌شوند (فروزانی، ۱۳۹۸). در آیین بودا از آب در تشییع جنازه استفاده می‌شود و آن را در کاسه‌ای که در مقابل راهبان و جسد قرار می‌گیرد می‌ریزند تا سرریز شود. راهبان در همان حال که کاسه پر و لبریز می‌شود، می‌خوانند: همان طور که باران رودخانه‌ها را پر می‌کند و به اقیانوس سرازیر می‌شود، امیدواریم

بخشش به درگذشتگان برسد. در مسیحیت، آب به‌طور ذاتی با غسل تعمید مرتبط است. فرد هنگام غسل تعمید ممکن است به‌طور کامل یا تا اندازه‌ای در آب غوطه‌ور شود یا چند قطره آب روی سرش بپاشند. آب در غسل تعمید نماد پاکی و رد گناه اصلی است. آب نزد هندوها سرشار از پاکدامنی و پاکی روحانی است و برای این افراد، استحمام صبحگاهی یکی از واجبات روزانه است. معبد‌های هندوها در نزدیکی آب احداث شده‌اند و پیروان این آیین قبل از ورود به معبد باید بدن خود را بشویند. بسیاری از مکان‌های زیارتی در سواحل رودخانه واقع شده‌اند و مکان‌هایی که دو یا حتی سه رودخانه در آن‌ها به هم می‌رسند، تقدس ویژه‌ای دارند. زائران هندو هزاران مایل را می‌پیمایند تا یک بطری آب از سرچشمه رودخانه مقدس گنگ جمع‌آوری کنند و آن را با افتخار تا پایان عمر در خانه‌های خود نگهداری می‌کنند. استحمام کل بدن به‌عنوان بخش مهمی از پاکی آیینی در آیین هندو، به‌ویژه در رودخانه‌هایی که مقدس به‌شمار می‌روند، است. در بنارس هند، روزانه ۶۰۰۰۰ هندو در رودخانه گنگ حمام می‌کنند. در بسیاری از ادیان آفریقایی، آب عامل پاکی است که ناپاکی‌ها را می‌زداید و به‌عنوان واسطه بین حیات و مرگ در نظر گرفته می‌شود (Bernard, ۲۰۱۰).

روش‌شناسی

این مقاله از نوع مروری نظام‌مند^۱ است. مرور نظام‌مند، مروری بر ادبیات پژوهش است که برای تعیین، ارزیابی و ترکیب بهترین شواهد موجود در رابطه با پرسش ویژه پژوهش، به‌منظور ارائه پاسخ‌های عمیق و براساس شواهد طراحی می‌شود (Dickson و همکاران، ۲۰۱۷). بنابراین، مرور نظام‌مند چکیده‌ای از ادبیات پژوهش است که بر یک پرسش متمرکز است (Bettany-Saltikov, ۲۰۱۲). مرور نظام‌مند شامل چند گام است: در گام اول باید فهرستی از منابع مرتبط (پایگاه‌های کتاب‌شناسی الکترونیکی، فهرست مقاله‌های دست اول و دست دوم، مجلات مرتبط و غیره) تهیه شود، در گام دوم، باید ربط منابع با سوال پژوهش با هدف تهیه منابع مرتبط، مشخص شود، در گام سوم، منابع باید غربال شوند و مرتبط‌ترین منابع با معیارهای مشخص انتخاب شوند و در پایان این فرایندها به مجموعه‌ای از منابع بیانجامد که مرور براساس آنها انجام می‌شود (Khan و همکاران، ۲۰۱۱). این پژوهش بر این سوال کلیدی متمرکز است که «دیدگاه‌های اخلاقی گوناگون چه تأثیری در شکل‌گیری اخلاق آب دارند؟». برای پاسخ به این سوال به مرور نظام‌مند پژوهش‌های مرتبط پرداخته می‌شود و در پایان تحلیل نهایی انجام می‌شود.

دیدگاه‌های اخلاقی

به‌طور کلی سه دیدگاه بنیادین در فلسفه محیط‌زیست که در مدیریت و سیاست‌گذاری آب اثرگذار بوده‌اند عبارتند از: وظیفه‌گرایی، پیامدگرایی و فضیلت‌گرایی که در ادامه شرح داده می‌شوند.

۱- وظیفه‌گرایی

وظیفه‌گرایی با این سوال آغاز می‌شود که انجام چه کاری خوب یا بد است؟ دیدگاه وظیفه‌گرایی به‌اینکه، درستی و نادرستی کار مربوط می‌شود و دلالت بر این دارد که کار بدون توجه به پیامدهای آن، باید برای خود کار انجام شود (Sahni, ۲۰۰۸) و بر کار و پاکی انگیزه آن متکی است (Jamieson, ۲۰۰۸) و قضاوت‌های اخلاقی، بر اساس نیات عامل اخلاقی و پای‌بندی وی به وظایف یا قوانین صورت می‌گیرد (Kibert و همکاران، ۲۰۱۲). وظیفه‌گرایان معتقد هستند عمل در صورتی درست است که با قانون اخلاقی مطابقت داشته باشد (Sandler, ۲۰۱۷) و انطباق با اصول اخلاقی را مهم‌تر از محاسبات خوشبختی یا هر خیر نتیجه‌گرای دیگری می‌دانند و اولویت را بر حق در مقابل خیر می‌دهند و مسئولیت‌ها و تعهدات را در حقوق بنیادین یا حقوق انسانیت یا در اصل دیگری از این قبیل می‌جویند (Hale, ۲۰۱۷). برای مثال آنان ممکن است دفاع از یک گونه در حال انقراض را جایز بدانند، زیرا کار درستی است، نه لزوماً به این دلیل که جهان را به مکانی بهتر تبدیل می‌کند یا مقرون به صرفه است.

کانت شناخته‌شده‌ترین طرفدار وظیفه‌شناسی در اخلاق است. به عقیده کانت ما عاملان عقلانی هستیم که در جهانی زندگی می‌کنیم که توسط عاملان عقلانی دیگر پر شده است (Jamieson, ۲۰۰۸). وی استدلال کرد جدا کردن خود از قوانینی که می‌خواهید دیگران از آنها پیروی کنند، ممنوع و ضروری است با دیگر موجودات عاقل با احترام رفتار کنید و شکستن استقلال آنها (حق آنان در تصمیم‌گیری برای خودشان) ممنوع است (Mcshane, ۲۰۱۷). نظریه اخلاقی کانت بر اهمیت عقل انسانی و توانایی آن در همسویی با اصل عالی اخلاق متمرکز بود (Adeel و Chociej, ۲۰۱۲).

وظیفه‌گرایان این خواسته که کار درست را می‌توان برحسب پیامدهای خوب آن مشخص کرد نپذیرفتند. آنان گرچه قبول دارند برخی چیزها را می‌توان خوب یا شایسته توصیف کرد، اما استدلال می‌کنند پیامدهای اعمال ما در کنترل ما نیستند و بنابراین قضاوت درباره اعمال براساس پیامدها اشتباه است. اخلاق سزاوار انتخاب است و ما همیشه پیامدهای اعمال خود را انتخاب نمی‌کنیم. علاوه بر این، آنان استدلال می‌کنند بسیاری از اعمال، مانند گفتن حقیقت، وفای به عهد و بازپرداخت بدهی، صرف‌نظر از پیامدهای آنها درست هستند. وظیفه‌گرایان آنچه را که باور دارند گزارش معقول‌تری از کار درست ارائه می‌دهند، این است که یک کار اگر و تنها اگر براساس تکلیف اخلاقی باشد، درست است. اخلاق در این دیدگاه عبارت از اطاعت از قواعد اخلاقی مانند وظیفه وفای به عهد، نفع رساندن به دیگران، گفتن حقیقت، آسیب نرساندن به دیگران و غیره است. شرح عمل درست شالوده وظیفه‌گرایی را تشکیل می‌دهد (van Zyl, ۲۰۱۹). از دیدگاه وظیفه‌گرایی اخلاق محیط‌زیستی، انسان موظف است بدون توجه به نتایج یا گرایش‌های شخصی، به قوانین محیط‌زیستی احترام بگذارد. اخلاق وظیفه‌گرایی در حفاظت از آب، به‌طور گسترده بر ترویج قوانین، مقررات، سیاست‌ها، استانداردها و غیره برای حفاظت از

منابع آب تاکید دارد. بنابراین کارکرد وظیفه‌گرایی محیط‌زیست لزوماً شناسایی بهترین وضعیت در طبیعت نیست، بلکه شناسایی منبع جامعی از هنجارها است. وظیفه‌گرایان استدلال می‌کنند وضعیت‌ها در تعیین اینکه چه چیزی یک عمل را درست می‌داند، مهم نیستند (Hale، ۲۰۱۷). رویکردهای حقوق و عدالت، رویکردهایی هستند که اخلاق آب را بر پایه وظیفه‌گرایی تبیین می‌کنند.

۱-۱- حقوق بشر

مدیریت آب براساس حقوق، از زمان شکل‌گیری جوامع وجود داشته است و به نظر می‌رسد بسیاری از جوامع باستانی آب آشامیدنی را به‌عنوان یک حق اخلاقی پذیرفته‌اند (O'Neill، ۲۰۲۱). استدلال‌های زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد آب آشامیدنی سالم و خدمات بهداشتی کافی، پیش‌شرط ضروری برای برخورداری از بسیاری از حقوق اساسی بشر مانند حق حیات و حق برخورداری از محیط‌زیست سالم است. هنگامی که مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر را پذیرفت، حقوق بشر درباره آب و بهداشت به روشنی در متن گنجانده نشد. این حذف را می‌توان در آن شرایط زمانی درک کرد که هنوز سیاست مستعمراتی غالب بود و بسیاری از کشورهایی که جمعیت آنها از عدم دسترسی به آب و بهداشت رنج می‌بردند، در میز گفتگو حضور نداشتند. جامعه با آشکارتر شدن بحران آب و بهداشت در دهه‌های پایانی قرن بیستم و پیامدهای منفی بهداشتی و اقتصادی آن، به‌طور فزاینده‌ای از اهمیت روزافزون آب و بهداشت برای توسعه و حقوق بشر آگاه شد (UN، ۲۰۱۴). گفتگو درباره حق انسان بر آب در اواخر دهه ۱۹۹۰ شروع شد و پیوسته افزایش یافت. همانطور که پیر تیلبورگر بیان می‌کند، پژوهشگران و کنشگران حقوق بشر این پرسش را بیان کردند که آیا آب موضوع مناسبی برای یک حق است؟ آیا حقوق بهترین رویکرد برای رفع نیازهای پایه آب است؟ و آیا این حقوق به درستی به‌عنوان حقوق انسانی شناخته می‌شوند؟ (Wellington، ۲۰۲۱).

آب برای اولین بار در سال ۱۹۷۷ در کنفرانس آب سازمان ملل متحد به‌عنوان یک حق به رسمیت شناخته شد و اعلام شد همه انسان‌ها در هر مرحله از رشد و شرایط اجتماعی و اقتصادی‌شان، حق دسترسی به آب آشامیدنی به مقدار و کیفیت برابر با نیازهای اولیه‌شان دارند. در دسامبر ۱۹۷۹، کنوانسیون برداشتن همه شکل‌های تبعیض در برابر زنان، دستور کار پایان دادن به تبعیض علیه زنان را با اشاره روشن به آب ساماندهی کرد و در نوامبر ۱۹۸۹، کنوانسیون حقوق کودک بی‌پرده به آب اشاره کرد (Singh، ۲۰۱۶). پیش از این، فقط کنوانسیون ژنو در ۱۹۴۹ (ماده ۲۶) حق آب برای اسیران جنگی را به رسمیت شناخته بود (Veiga da Cunha، ۲۰۰۹). در ژانویه ۱۹۹۲ در کنفرانس بین‌المللی آب و محیط‌زیست در دوبلین، به رسمیت شناختن حق اولیه همه انسان‌ها برای دسترسی به آب تمیز با قیمت مقرون‌به‌صرفه، مهم تلقی شد و قطعنامه کنفرانس سازمان ملل درباره محیط‌زیست و توسعه در ریودوژانیرو، تأیید کرد همه انسان‌ها حق دسترسی به آب آشامیدنی را دارند. در سال ۱۹۹۹، در ماده ۱۲ قطعنامه مجمع

عمومی سازمان ملل متحد با عنوان «حق توسعه» تأیید شد که در تحقق کامل حق توسعه، حقوق غذا و آب بهداشتی از اساسی‌ترین حقوق بشر است و ارتقای آنها الزام اخلاقی برای دولت‌های ملی و جامعه بین‌الملل است (Singh، ۲۰۱۶). شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۲ با بیان اینکه حق بر آب ضروری است (UN Economic and Social Council، ۲۰۰۲)، این حق را به رسمیت شناخت و گزارش مهم برنامه توسعه ملل متحد برای اولین بار تأکید کرد دسترسی به آب آشامیدنی و خدمات بهداشتی، حق بشر است (United Nations Development Programme، ۲۰۰۶). در ژوئیه ۲۰۱۰ با قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد، حق آب آشامیدنی سالم و تمیز و بهداشتی به‌عنوان حق بشری که برای برخورداری کامل از زندگی و همه حقوق بشر ضروری است به‌طور رسمی به رسمیت شناخته شد (Mayeda، ۲۰۲۱؛ Groenfeldt، ۲۰۱۷a؛ UN General Assembly، ۲۰۱۴؛ UN، ۲۰۱۰).

اهمیت آب نه تنها برای حیات بلکه برای شکوفایی، بنیانی را فراهم کرد که سازمان ملل آب را به‌عنوان حق بشری قرار داد. علاوه‌براین، سازمان ملل متحد اهمیت آب را در اهداف توسعه پایدار تکرار کرد و دسترسی به آب سالم و بهداشتی را هدف توسعه پایدار قرار داد (Fioret، ۲۰۲۱). قطعنامه دیگری از کشورهای عضو خواست تا منابع مالی کافی و ظرفیت و انتقال فناوری را به ویژه در کشورهای در حال توسعه ایجاد کنند تا آسودگی به‌دست آید که این حق رعایت می‌شود (UN General Assembly، ۲۰۱۲). شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد نیز در سپتامبر ۲۰۱۰ قطعنامه‌ای را پذیرفت که قطعنامه مجمع عمومی را تأیید و جزئیات بیشتری ارائه کرد و به‌ویژه، از کشورهای عضو خواست تا برنامه‌ها و راهبردهای جامعی را برای رسیدگی به چالش‌های آب آشامیدنی و بهداشتی فراهم کنند. علاوه‌براین، نیاز به بازنگری در قوانین موجود و در بسیاری موارد، تصویب قوانین جدید مورد نیاز را تأیید کرد (UN، ۲۰۱۴؛ UN Human Rights Council، ۲۰۱۰). در سال ۲۰۱۳، مجمع عمومی سازمان ملل متحد و شورای حقوق بشر هر دو بار دیگر درباره حقوق بشر نسبت به آب و بهداشت اجماع و بر آن تأکید کردند (UN، ۲۰۱۴). کوفی عنان (دبیر کل وقت سازمان ملل متحد) در روز جهانی آب در سال ۲۰۰۱، حقوق انسان درباره آب را به خوبی بیان کرد: دسترسی به آب سالم نیاز اساسی بشر و در نتیجه حقوق اساسی بشر است. آب آلوده سلامت جسمی و اجتماعی همه افراد را به خطر می‌اندازد و این توهین به کرامت انسانی است (Wellington، ۲۰۲۱). برخی از نظریه‌پردازان سیاسی معاصر، مانند کریس آرمسترانگ، دسترسی به آب را به دلیل اهمیت آن برای عملکردهای اساسی و حمایت از حیات، به‌عنوان حق اخلاقی تعیین کرده‌اند (Armstrong، ۲۰۱۷).

رویکرد حقوق آب دو جنبه را با هم ترکیب می‌کند. یکم، دلالت بر این دارد که حق آب حق بشری است، به این معنا که هر فرد آن را برای خود مطالبه می‌کند. حقوق بشر بیانگر حقوق جهانی و در عین حال

فردی است. دوم، حق بر آب گرچه به عنوان حق اخلاقی دسته‌بندی می‌شود، اما با وظایف نهادهای سیاسی مرتبط است و پیامدهای آن، سیاسی است. این رویکرد زمینه توجیه منابع حقوقی نرم و سخت را فراهم می‌کند و حق بر آب را به تعهدات قانونی، هم در سطح ملی و هم در حقوق بین‌الملل تبدیل می‌کند (Kalloff، ۲۰۱۷). حقوق بشر بر آب، همانطور که کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در تبصره کلی خود توضیح داده شامل حقوق و آزادی‌ها است. این حقوق شامل دسترسی به حداقل مقدار آب آشامیدنی سالم برای حفظ زندگی و سلامتی و دسترسی به آب آشامیدنی سالم در حبس و مشارکت در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با آب در سطح ملی و اجتماعی به ویژه با تأکید بر مشارکت زنان و دیگر گروه‌های اجتماعی سنتی محروم است. آزادی‌ها شامل حفاظت در برابر قطعی‌های خودسرانه و غیرقانونی، ممنوعیت آلودگی غیرقانونی منابع آب، عدم تبعیض در دسترسی به آب آشامیدنی سالم، به‌ویژه بر اساس وضعیت زمین یا مسکن، دخالت نکردن در دسترسی به منابع آب موجود، به‌ویژه به منابع آب سنتی و به‌دست آوردن آسودگی از اینکه امنیت شخصی در هنگام دسترسی به آب در بیرون از منزل تهدید نمی‌شود، است (Singh، ۲۰۱۶).

محتوای قانونی حقوق بشر درباره آب و بهداشت شامل ابعاد زیر است: در دسترس بودن آب و بهداشت (مستلزم آن است که امکانات آب و بهداشت پاسخگوی نیازهای مردم در حال حاضر و آینده باشد)، دسترسی فیزیکی به آب و بهداشت (زیرساخت‌های آب و بهداشت باید به‌گونه‌ای مکان‌یابی و ساخته شوند که واقعاً در دسترس افرادی مانند کودکان، افراد مسن، افراد دارای معلولیت و بیماران مزمن که با موانع خاصی مواجه هستند، باشند)، کیفیت و سلامتی (کیفیت و سلامتی خدمات آب و بهداشت باید تضمین شود تا از سلامت استفاده‌کنندگان و عموم مردم محافظت شود)، مقرون به صرفه بودن (افراد باید توانایی پرداخت هزینه خدمات آب و بهداشت را داشته باشند) و مقبولیت، کرامت و حریم خصوصی (قابل قبول بودن هر گونه خدمات آب و بهداشتی که ارائه می‌شود، بسیار مهم است. تاسیسات آب و بهداشت در صورت رعایت نکردن معیارهای اجتماعی یا فرهنگی افرادی که قرار است به آنها خدمت کنند، مورد استفاده قرار نخواهند گرفت. مقبولیت پیامدهای مهم برای کرامت و حریم خصوصی دارد که خود اصول حقوق بشری هستند و از قوانین بین‌المللی حقوق بشر نشأت گرفته و به‌ویژه با حقوق بشر برای بهداشت مرتبط هستند (UN، ۲۰۱۴).

انتقادهای زیادی بر رویکرد حقوق بشر به آب وجود دارد. اسناد گوناگون حقوق بین‌الملل منشا رویکرد حقوق بشر به مدیریت آب هستند که حفاظت از آب را به عنوان یک منبع طبیعی مورد استفاده انسان برای دستیابی به اهداف خود، ترویج می‌کنند. بند ۲ ماده ۱ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی سازمان ملل بیان می‌کند انسان‌ها باید توانایی استفاده از ثروت و منابع طبیعی را برای دستیابی به اهداف خود داشته باشند که در آن، آب به عنوان یک هدف به‌خودی‌خود ارزش‌گذاری نمی‌شود، بلکه به آب ارزش داده

می‌شود زیرا برای دستیابی انسان‌ها به اهداف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی‌شان ضروری است. این رویکرد ابزاری به آب در بیانیه عمومی درباره حق بر آب، بیشتر تقویت شد (Mayed، ۲۰۲۱). از سوی دیگر، درحالی‌که در حق بر آب بر نیازهای انسان‌ها تأکید می‌شود، نیازهای موجودات زنده غیرانسانی و ضرورت دست‌نخورده نگه داشتن سیستم‌های پیچیده طبیعی نادیده گرفته می‌شود (Kalloff، ۲۰۱۷). علاوه بر این، در رویکرد حقوق بشر بر مالکیت خصوصی تأکید می‌شود (Fioret، ۲۰۲۱). تمرکز حقوق به حقوق افراد به جای جوامع نیز در برخی زمینه‌ها بسیار مشکل‌ساز است. چارچوب قانونی حقوق بشر برای آب هیچ اشاره‌ای به حقوق جمعی ندارد و مفهوم حقوق با سنت لیبرال که فرد را بالاتر از جامعه در اولویت قرار می‌دهد، بسیار سازگار است (Mitchell و Schmidt، ۲۰۱۴). تمرکز بر حقوق فردی، می‌تواند به‌ویژه با نیازها و اهداف جوامع به حاشیه رانده شده از جمله جوامع بومی در تضاد باشد (Parmar، ۲۰۰۸). توجه حقوق بشر بر آب، به نیازهای خانگی به جای نیازهای معیشتی نیز مورد انتقاد قرار گرفته است، رویکرد تنگ‌نظرانه‌ای که می‌تواند دسترسی غیراستاندارد جوامع حاشیه‌نشین به آب را در پی داشته باشد (Mehta، ۲۰۰۶).

۱-۲- عدالت در آب

عدالت یکی از ارزش‌های اصلی در اخلاق است و هر دیدگاهی درباره چگونگی سازماندهی جامعه، به‌گونه‌ای بیانگر دیدگاه درباره وضعیت عدالت نیز هست. عدالت در آب با افزایش نابرابری‌ها و تبعیض‌ها، به موضوعی مهم تبدیل شده است و در بسیاری از مناطق جهان، افزایش درخواست و کاهش دسترسی به آب باکیفیت و توزیع نابرابر آن، فشارهای فزاینده بر جامعه و طبیعت را در پی داشته و رقابت و درگیری‌های شدیدی را در مصرف آب و میان بهره‌برداران مختلف آب ایجاد کرده است (Boelens، ۲۰۲۱؛ Boelens و همکاران، ۲۰۱۸). برخی بر این باور هستند که کمبود و ناامنی آب چندان به دسترسی تنها به آب شیرین و بهداشتی مربوط نمی‌شود، بلکه بیشتر بیانگر نحوه توزیع نابرابر آب و خدمات آب در بین گروه‌های اجتماعی است (Boelens و همکاران، ۲۰۱۸) و بخش آب از این نظر باید اصلاح شود تا از بحران آب در آینده جلوگیری شود.

عدالت آب یکی از مفاهیمی است که در چند دهه گذشته در ارتباط با اهمیت آب، به‌ویژه برای بخش آسیب‌پذیر و فقیر جهان، توجه زیادی را به خود جلب کرده است. این مفهوم برای اندیشه و بررسی درباره از میان بردن مالکیت ناشی از استخراج معادن و گسترش سرمایه‌داری در پرو و بولیوی، جنبش‌های ضد خصوصی‌سازی از آرژانتین تا غنا که برای مقاومت در برابر کنترل بخش خصوصی و سودجویی از منابع آب تلاش کرده‌اند، تغییر حکومت‌های نئولیبرالی در کانادا که مردمان بومی را بیشتر به حاشیه رانده‌اند و گفتگوهای مهمی که به پذیرش حقوق بشر برای آب و بهداشت از سوی سازمان ملل انجامید، مورد استفاده قرار گرفته است (Harris و همکاران، ۲۰۱۸). چارچوب عدالت آب، پارادایم اقتصادی نئوکلاسیک را به عنوان پایه‌ای برای تصمیم‌گیری انسان درباره منابع آب رد می‌کند و اصل کلیدی اقتصاد

نئوکلاسیک (کارایی تخصیصی) را به عنوان هدف مدیریت منابع در درجه دوم اهمیت قرار می‌دهد و استفاده از انگیزه‌های اقتصادی را در جای مناسب خود به عنوان ابزار اجرایی قرار می‌دهد که باید تأثیر آن بر ارزش‌های اخلاقی اصلی بررسی نماید (Smith, 2017).

رویکردهای گوناگونی برای عدالت وجود دارد. پژوهش‌های عدالت در چهار دهه گذشته بر مفهومی از عدالت متمرکز بوده‌اند که تنها به توزیع و بهترین اصول توزیع کالاها در جامعه محدود بوده است (Schlosberg, 2007). در حالی که عدالت توزیعی به عدالت در توزیع آب در بین بهره‌برداران و مصارف گوناگون مربوط است، عدالت رویه‌ای عدالتی است که بر اساس آن درباره توزیع تصمیم‌گیری می‌شود و با این اصل مردم سالارانه مرتبط است که مشکلاتی که بر شخص یا گروهی از افراد تأثیر می‌گذارد، باید مستقیماً توسط خود آنان یا نمایندگان‌شان حل و فصل شوند. عدالت رویه‌ای در زمینه آب با موضوع مشارکت و دخالت ذی‌نفعان همراه و به معنای دادن فرصت برابر به ذی‌نفعان برای تأثیرگذاری بر فرآیند تصمیم‌گیری و در نظر گرفتن همه منافع به دست آمده از نتایج است. عدالت به عنوان شناخت رویکرد دیگری است که هدف آن ایجاد جهانی دوستدار تفاوت‌ها است که در آن همگونی با اکثریت جامعه یا هنجارهای فرهنگی غالب، مبنای احترام برابر نیست. عدالت به عنوان شناخت در زمینه آب ممکن است سزاوار این باشد که افراد اجازه داشته باشند به جای اینکه مجبور شوند خانه‌های خود را به شبکه آب متصل کنند، اجتماع خودپایدار خود را توسعه دهند یا بهره‌برداران بومی آب بتوانند فرهنگ آب خود را حفظ کنند و اختیار رسمی برای تصمیم‌گیری درباره تخصیص آب داشته باشند (Doorn, 2019). شلزبرگ مفهوم سه‌گانه‌ای از عدالت در آب را پیشنهاد می‌کند که توزیع را با ابعاد شناخت (مانند اقدامات، حقوق و هویت‌های فرهنگی خاص) و مشارکت (در تصمیم‌گیری) درهم می‌آمیزد. به گفته شلزبرگ، عدالت نه تنها سزاوار درک توزیع ناعادلانه و نبود شناخت است، بلکه به طور قابل توجهی بر نحوه پیوند این دو با یکدیگر در فرآیندهای سیاسی و اجتماعی نیاز دارد (Roth و همکاران، 2018).

تجربه بی‌عدالتی آب به طور معمول نشانگر الگوهای بی‌عدالتی در جامعه بر اساس متغیرهایی مانند نژاد، قومیت، جنسیت و طبقه است. جنسیت متغیری است که بیشتر در رویکردهای سنتی به عدالت نادیده گرفته می‌شود. جنسیت به نقش‌ها، حقوق و مسئولیت‌های مختلف زن و مرد و روابط بین آنها و نابرابری‌های ناشی از آن در قدرت، آزادی و دسترسی به منابع اشاره دارد. زمانی که سازمان ملل متحد دهه تأمین آب آشامیدنی و بهداشتی بین‌المللی (1981-1990) را اعلام کرد، برای اولین بار ارتباط جنبه‌های جنسیتی با مدیریت آب توسط نهادهای بین‌المللی به رسمیت شناخته شد. کنفرانس بین‌المللی آب و محیط‌زیست اهمیت مشارکت زنان و مردان در مدیریت آب و بهداشت و مسائل مربوط به دسترسی را به رسمیت شناخت (Doorn, 2019). این واقعیت که زنان بیشتر مسئول آوردن آب و نیز پخت‌وپز، تمیز کردن یا مراقبت از اعضای بیمار یا مسن خانواده هستند، نشان

می‌دهد کیفیت پایین یا دسترسی نامطمئن به آب ممکن است به طور نامتناسبی بر زنان تأثیر بگذارد. بومی بودن یکی دیگر از محورهای مهم است که باید هنگام ارزیابی نگرانی‌های مربوط به عدالت آب در نظر گرفته شود. حقوق سرزمینی و آبی مردمان بومی که بیشتر به خاطر دیرینه منحصر به فرد آنان در برابر فرآیندها و شیوه‌های استعماری است، بیشتر به رسمیت شناخته نمی‌شود و در اولویت قرار گرفتن بهره‌برداری‌های تجاری، صنعتی و شهری، کاهش کیفیت و کمیت آب برای بومیان را در پی دارد (Harris و همکاران، 2018). انتقادهایی نیز بر رویکرد عدالت آب وجود دارد. به اعتقاد جکسون هر دو رویکرد عدالت توزیعی و رویه‌ای بر تصویر نآزموده از عدالت متکی هستند، زیرا فرد (نه گروه) به عنوان مرجع به شمار می‌رود. بسیاری از خواست‌های عدالت که در حال حاضر در درون گفتمان حقوق بشر گفته می‌شود، این نوع سوگیری فرهنگی را نشان می‌دهند و بحث درباره آب و اخلاق را در گفتمان‌های فردگرا، لیبرال و غربی بازگو می‌کنند (Jackson, 2018). از سوی دیگر، گفتگوهای مربوط به عدالت آب، به ویژه گفتگوهایی که در چارچوب نظریه لیبرال قرار دارند، بیشتر بر توزیع آب تأکید دارند و از آسیب‌های هنجاری مانند نبود حکمرانی مردم‌سالارانه در تصمیم‌گیری غفلت می‌کنند. توزیع نادرست، ناشی از روابط اجتماعی-ساختاری قدرت اجتماعی است که نمی‌توان آن را از دریچه پارادایم توزیع به تصویر کشید (Fioret, 2021).

۲- پیامدگرایی

پیامدگرایی در قرن‌های هجدهم و نوزدهم میلادی به وجود آمد و فلسفه غالب روشنگری بود (Jamieson, 2008). قضاوت اخلاقی در پیامدگرایی بر اساس ارزش ذاتی و ارزش پیامدها صورت می‌گیرد. در چارچوب پیامدگرایانه، ابتدا باید تصمیم گرفت چه چیزی به خودی خود ارزشمند است. پرسش‌های ارزش ذاتی لزوماً مهمترین پرسش‌های اخلاقی نیستند، اما باید به آنها پاسخ داد زیرا همه چیز به این پاسخ‌ها بستگی دارد. سپس اقدام‌ها، سیاست‌ها و نهادها بر حسب نتایج ارزیابی می‌شوند (Hausman و همکاران، 2017). دیدگاه‌های پیامدگرایانه، خیر را بر حق ترجیح می‌دهند و پیامدگرایان باور دارند درستی یک عمل وابسته به وضعیت احتمالی امور است (Hale, 2017). مطابق با پیامدگرایی عملی که باید انجام شود از راه مقایسه پیامدهای (پیامدهای مورد انتظار) گزینه‌های موجود، مشخص می‌شود. هر چقدر پیامدها بهتر باشند، آن رفتار، اقدام یا سیاست پسندیده‌تر است (Sandler, 2018). وقتی عاملی تصمیم می‌گیرد عملی را انجام دهد، باید همه پیامدهای عمل خود و نه فقط آنهایی که بر عامل تأثیر می‌گذارد را مورد توجه قرار دهد (Jamieson, 2008). در پیامدگرایی عملی درست است که بهترین (یا به اندازه کافی خوب) نتایج را به همراه داشته باشد (Sandler, 2017). انواع گوناگون پیامدگرایی وجود دارد، اما همه آنها به گونه‌ای به اصل سودمندی (بیشترین خیر برای بیشترین افراد) باور دارند. درستی

اخلاقی در پیامدگرایی با حداکثر کردن پیامدهای مثبت و به حداقل رساندن پیامدهای منفی ارتباط دارد، به طوری که از اثرات مثبت خالص برای توجیه اخلاقی یک عمل استفاده می‌شود (Adeel و Chocie)، (۲۰۱۲). انگیزه اصلی در رویکرد پیامدگرایی قضاوت درباره ماهیت پیامدها و سپس توصیف عمل به عنوان درست یا نادرست است (Sahni، ۲۰۰۸). پیامدگرایان می‌گویند یک عمل زمانی درست است که بهترین وضعیت را نسبت به سایر اعمالی که عامل می‌توانست انجام دهد، ایجاد کند. سودمندگرایان کلاسیک (سنتی‌ترین شکل پیامدگرایی) بر این باور هستند که یک عمل تا آنجایی که سودمندی کلی را به حداکثر می‌رساند، درست است و سودمندی ایجاد تعادل بهینه بین بیشترین لذت و کمترین درد است (Hiller، ۲۰۱۷). دو رویکرد تحلیل اقتصادی و سودمندگرایی رویکردهایی هستند که اخلاق آب را بر مبنای پیامدگرایی تبیین می‌کنند.

۲-۱- تحلیل اقتصادی

اقتصاد رفاه، با هدف دستیابی به تخصیص بهینه منابع در جامعه، بر حقوق مالکیت و ابزارهای بازار به عنوان راهی برای انجام آن متمرکز است (Wellington، ۲۰۲۱). پیش فرض اقتصاد رفاه بر نظریه اخلاقی پیامدگرا استوار است که در آن فقط رفاه ارزش ذاتی دارد و اگر نتایج یک سیاست بهتر از سیاست دیگر باشد، آن سیاست از نظر اخلاقی باید انجام شود (Hausman و همکاران، ۲۰۱۷). هدف نهایی تحلیل اقتصادی، به حداکثر رساندن سود خالص (مثبت) از نظر بهره‌وری اقتصادی یا تامین رضایت در اولویت مصرف‌کنندگان و یا در برخی موارد حداکثرسازی ثروت است. مطابق با این نظریه معیار مناسب سودمندی، ارضای اولویت ذهنی است و اگر یک سلسله کار ویژه حداکثر رضایت از اولویت‌ها را در پی داشته باشد، آن کار حداکثر سودمندی خالص را تولید کرده است (Wellington، ۲۰۱۸).

دو اندیشه فکری برای تفسیر مفهوم آب به عنوان کالای اقتصادی وجود دارد: اولین اندیشه، که توسط اقتصاددانان نئوکلاسیک حمایت می‌شود، بیان می‌کند آب باید براساس ارزش اقتصادی آن قیمت‌گذاری شود و بازار، تخصیص آب به بهترین مصارف را پشتیبانی می‌کند (Veiga و Cunha، ۲۰۰۹). گفتگو درباره آب به عنوان کالا با صدور بیانیه دوبلین در سال ۱۹۹۲ آغاز شد (Hefny، ۲۰۱۰؛ Jiang، ۲۰۱۸). براساس اصل چهارم این بیانیه که از آن به عنوان اولین درخواست رسمی برای ارزیابی اقتصادی آب یاد می‌شود، آب در تمام مصارف رقابتی ارزش اقتصادی دارد و باید به عنوان کالای اقتصادی شناخته شود و گمان اساسی فرای آن این است که شناخته نشدن ارزش اقتصادی آب در گذشته، نابودی و استفاده زیان‌بار از این منبع در محیط‌زیست را در پی داشته است (Doorn، ۲۰۱۹). در رویکرد اقتصادی استدلال بر این مبنا استوار است که آب از پایه منبعی کمیاب است که ارزش‌های متفاوتی دارد و می‌توان آن را با قیمتی خاص تولید (Jaeger و همکاران، ۲۰۱۳) و در بازارهای محلی یا جهانی خرید و فروش کرد (Mishori و Levi، ۲۰۱۷). از این رو، آب با سایر منابع و کالاهایی که در بازار خرید و فروش می‌شوند تفاوتی ندارد و سازوکارهای بازار تضمین می‌کنند که

از آب به بهترین شکل استفاده شود (Huber-Lee و Fisher، ۲۰۰۵). باتوجه به اینکه تامین آب هزینه دارد و این هزینه باید برگردانده شود، قیمت‌گذاری آب یکی از راهبردها برای تضمین دسترسی به آب آشامیدنی سالم است (O'Neill، ۲۰۲۱). در این رویکرد، تعیین ارزش پولی محصولات و خدمات بیشتر به قوانین بازار واگذار می‌شود و قیمت مناسب در کنش و واکنش بین عرضه و تقاضا، پدیدار می‌شود و مرجع تعیین ارزش، دیگر یک مرجع بیرونی مانند طبیعت، خدا یا کتاب مقدس نیست، بلکه اقتصاد است. دادن ارزش به آب به این معنا است که آب در تمام مصارف رقابتی، ارزش اقتصادی دارد و باید به عنوان کالای اقتصادی شناخته شود (Grunwald، ۲۰۱۶). رم اولین شهر بزرگی بود که از سازوکار قیمت برای مدیریت آب آشامیدنی استفاده کرد. از این رو، برای کسانی که به اندازه کافی ثروتمند بودند که بتوانند آب را لوله‌کشی کنند، آب به عنوان کالای قیمتی در نظر گرفته می‌شد (خود آب مجانی بود، اما ثروتمندان پول می‌دادند تا آب را تحویل بگیرند) (O'Neill، ۲۰۲۱). اندیشه دوم که توسط تصمیم‌سازان آب حمایت می‌شود، وجود فرآیند تصمیم‌گیری یکپارچه برای تخصیص منابع آب را واجب می‌داند که فقط شامل تراکنش‌های مالی نمی‌شود. براساس مبانی فکری این مکتب، به رسمیت شناختن آب به عنوان کالای اقتصادی، که در اصل چهارم دوبلین مطرح شده است، باید در چارچوب سه اصل دیگر به ویژه این اصل که آب یک منبع محدود و آسیب‌پذیر است و باید به صورت یکپارچه مدیریت شود، درک شود (Cunha و Veiga، ۲۰۰۹).

در حال حاضر مواجهه با آب به عنوان کالای قابل تجارت و کالایی برای فروش به طور فزاینده‌ای افزایش یافته است. خصوصی‌سازی خدمات آب که در مقیاس جهانی در حال انجام است، راه را برای آب به عنوان خدمت و کالا باز کرده است و آب دیگر به عنوان هدیه‌ای از جانب خدا تلقی نمی‌شود، بلکه کالایی است که باید برای آن هزینه پرداخت شود. به عنوان مثال اندیشه واردات آب شیرین که اکنون بین کشورهای مختلف نظیر لسوتو و آفریقای جنوبی، ترکیه و سرزمین‌های اشغالی و غیره جریان دارد، برخاسته از نگاه کالایی به آب است که بدون شک در آینده به دلیل کمبود آب در جهان، افزایش خواهد یافت. مناقشات شدیدی در کانادا بر سر صادرات حجمی آب وجود دارد، اما کانادا به عنوان یکی از اعضای نفتا و سازمان تجارت جهانی، باید قوانین یکسانی را رعایت کند، زیرا هر دو سازمان، آب را مانند هر کالای دیگر، کالای قابل تجارت می‌دانند و نمی‌توانند ادعا کنند که آب کالا نیست (Hefny، ۲۰۱۰). ابزارهای مدیریت نئولیبرالی مانند خصوصی‌سازی خدمات آب، اصلاح قیمت‌گذاری آب با هدف جبران کامل هزینه‌ها و تخصیص مجدد آب به بخش‌های مختلف که به راندمان بالاتر منجر می‌شود، با این فرض که مواجهه با آب به عنوان کالای اقتصادی و استفاده از همه این ابزارها برای مدیریت منابع آب، کارایی کلی در این بخش را بهبود می‌بخشد و در نهایت به صرفه‌جویی در مصرف آب و گسترش دسترسی به آب و بهداشت منجر می‌شود، استفاده شده‌اند (Al-Awar و همکاران، ۲۰۱۰). بر

اساس منطق نئولیبرالی، اقدامات سیاستی مانند اعطای امتیاز برای بهره‌برداری از شبکه‌های توزیع و اجرای جبران کامل هزینه‌ها در قیمت‌گذاری خدمات آب به بهبود خدمات آب، افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و بهره‌برداری و نگهداری کارآمدتر منجر می‌شود (Boelens و همکاران، ۲۰۱۸). به طور کلی، آب را می‌توان به عنوان کالای اقتصادی در نظر گرفت، اما کالایی که به دلیل شش ویژگی مختلف، کالایی ویژه به شمار می‌آید: (۱) آب یک نیاز ضروری است و زندگی، تولید اقتصادی و محیط‌زیست بدون آب وجود ندارد؛ (۲) آب قابل جایگزین نیست و هیچ جایگزینی برای آن وجود ندارد؛ (۳) آب کم است و چرخه هیدرولوژیکی، آب در گردش را محدود می‌کند؛ (۴) آب فرار است و تحت نیروی جاذبه جریان دارد و اگر استفاده نشود، از بین می‌رود؛ (۵) آب یک سیستم است و چندین فرآیند، در گردش و جریان آب به عنوان بخشی از یک سیستم پیچیده باهم ارتباط دارند و (۶) آب حجیم است و این امر حمل‌ونقل طولانی‌مدت آن را مشکل می‌کند (Cunha و Veiga، ۲۰۰۹).

حکمرانی استوار بر بازار به دلیل در نظر نگرفتن دیدگاه‌های محیط‌زیستی مورد انتقاد قرار گرفته است (Schmidt و Groenfeldt، ۲۰۱۳). Sym (۲۰۱۷) باور دارد باید مبارزه در برابر روند بنیادگرایی بازار را که از دهه ۱۹۷۰ شروع شد و تهدید می‌کند همه چیز را به کالا تبدیل کند، ادامه داد. کلید دیدگاه اقتصادی به آب، محدود کردن آن به عنوان یک منبع است. اقتصاد کلاسیک طبیعت را به عنوان مجموعه‌ای از منابع (زمین، مواد خام، مواد معدنی، تنوع‌زیستی و آب) برای استفاده انسان می‌داند. ویلیام مک‌گی، جغرافی‌دان آمریکایی و دبیر کمیسیون آبراهه‌های داخلی ایالات متحده، برای اولین بار این نکته را بیان کرد که تفکر غربی آب را منبع اقتصادی می‌داند که می‌توان و باید آن را مدیریت کرد (Grunwald، ۲۰۱۶). آب به عنوان کالا، شهروندان را به مصرف‌کننده یا مشتری و آب را به محصولی تبدیل می‌کند که باید با بالاترین قیمت بازار به فروش برسد. وقتی به آب از دریچه ارزش اقتصادی نگریسته شود، مسئولیت‌های دولت کاهش و منافع خصوصی برای کسب سود افزایش می‌یابد (Fioret، ۲۰۲۱). علاوه بر این، منتقدان هشدار می‌دهند بازارها از کاستی‌های متعدد و جدی رنج می‌برند و از منافع حاشیه‌ای‌ترین و آسیب‌پذیرترین افراد نگهداری نمی‌کنند و از پشتیبانی فرصت‌هایی برای مشارکت در تصمیم‌گیری توسط کسانی (جوامع و مصرف‌کنندگان) که بیشترین تأثیرپذیری را دارند غفلت می‌کنند. منتقدان در مخالفت با محیط‌زیست‌گرایی بازار، بازگو می‌کنند ارزش‌های زیادی مانند توجه به مسائل برابری و نگرانی‌های جامعه و نیز پیوند هنجارهای تصمیم‌گیری مشارکتی نادیده گرفته می‌شوند. زمانی که دولت‌ها ارائه خدمات عمومی را به نهادهای بخش خصوصی واگذار می‌کنند، از مسئولیت خود کناره‌گیری می‌کنند. با این حال، روی آوردن به بازار به عنوان راه‌حل، به دلیل ناتوانی دولت در برآوردن نیازها و فراهم کردن دسترسی به آب کافی از نظر کمی و کیفی، جبر اداری، نابودی، یا فساد است. انتخاب بین دولت و بازار معضل سیاسی حل‌ناپذیری

را نشان می‌دهد و تمرکز سیاست آب نباید بر روی یک دوگانه ساده یعنی بازار یا دولت باشد. به جای آن، از دیدگاه حقوق بشر، نگرش اساسی این است که هر یک از بازار و دولت کجا، چه زمانی و چگونه باید نقش خود را در پیگیری پایداری و امنیت آب انجام دهند و روابط مناسب بین آنها در بخش آب چگونه باید باشد (Wellington، ۲۰۲۱). برخی استدلال می‌کنند قیمت‌گذاری آب بر افراد فقیر بیش از ثروتمندان تأثیر می‌گذارد و دسترسی افراد فقیر به آب را کاهش می‌دهد (Doorn، ۲۰۱۹؛ Jiang، ۲۰۱۸) و به منافع جمعیت روستایی و فقرای شهری آسیب می‌زند یا امکان‌سنجی اقتصادی کشاورزی آبی را محدود می‌کند (Cunha و Veiga، ۲۰۰۹). کاهش دسترسی فقرا به آب به دلیل ناتوانی آنان در پرداخت هزینه خدمات و در نتیجه افزایش سطح فقر و نیز آلودگی و تخریب محیط‌زیست، در جایی که این سیاست‌ها عملی شده، به خوبی مشهود است (Al-Awar و همکاران، ۲۰۱۰). آب یک کالای اجتماعی حیاتی است که دولت‌ها باید آن را به صورت رایگان یا حداقل با نرخ‌های یارانه‌ای بالا برای فقرا تامین کنند، زیرا آب بیشتر یا بهتر برای یک فرد یا گروه ممکن است به نفع گروه اجتماعی بزرگتری باشد که به سیستم توزیع آب متصل است (Cunha و Veiga، ۲۰۰۹). کالایی شدن آب و خصوصی‌سازی خدمات آب با حقوق بشر بر آب در تضاد است (Doorn، ۲۰۱۹) و مفاهیم حق انسانی به آب و آب به عنوان کالای اقتصادی با یکدیگر در تضاد هستند (Jiang، ۲۰۱۸). قیمت‌گذاری آب، بیشتر حقوق آب را نقض می‌کند، درحالی‌که راهبردهای قیمت‌گذاری آب نباید حق آب را نقض کنند (O'Neill، ۲۰۲۱). خصوصی‌سازی و کالایی‌سازی به دموکراسی و نهادهای دموکراتیک نیز آسیب می‌زند و آنها را به طور جدی ناتوان می‌کند. نکته اصلی این آسیب آن است که کالایی‌سازی، ضددموکراتیک و نوعی آزادی نداشتن است که به دلیل به رسمیت نشناختن، عدم مشورت و عدم مشارکت شهروندان به صورت تسلط بر آنان آشکار می‌شود (Fioret، ۲۰۲۱). اخلاق‌دانان آب در رویارویی با چنین چالش‌هایی، گفتگو درباره جایگزین‌ها را آغاز کردند و منابع آب را در پیوندی نزدیک با زیستگاه‌های طبیعی، محلی و جامعه‌محور دانستند (Levi and Mishori، ۲۰۱۷).

۲-۲- سودمندگرایی

سودمندگرایی زمینه تاریخی قوی دارد و پیشینه آن به اپیکوریسم (فلسفه خوش‌گذرانی) در ۳۰۰ سال قبل از میلاد برمی‌گردد که استدلال می‌شد لذت، خیر برتر و درد، شر است. سودمندگرایان می‌خواهند به این پرسش پاسخ دهند که چه کار درستی باید انجام شود تا پیامدهای خوب ایجاد کند؟ سودمندگرایان کلاسیک، از جمله جرمی بنتام و جان استوارت میل باور دارند عامل اخلاقی باید به دنبال انجام کارهایی باشد که بیشترین خیر را برای بیشترین افرادی که منافع آنان تحت تأثیر قرار گرفته است (Wellington، ۲۰۱۸؛ Chociej و Adeel، ۲۰۱۲؛ Brown و Schmidt، ۲۰۱۰)، در طولانی‌ترین زمان (Kindler، ۲۰۰۹) ایجاد کند و هیچ کار یا دستور اخلاقی درست یا نادرست نیست و ممکن است براساس پیامدها درست یا نادرست باشد (Alvaro، ۲۰۱۸).

به‌عنوان مثال اگر پیامدهای کمک به فقرا بیشترین نارضایتی برای بیشتر انسان‌ها را در پی داشته باشد، کمک به فقرا نادرست به‌شمار می‌رود. اصل سودمندی به‌عنوان اصل بیشترین سعادت نیز شناخته می‌شود. سودمندگرایی کلاسیک به تفسیر ذهنی از خیر متکی است که بر به حداکثر رساندن نفع مثبت (سعادت، لذت، رضایت، خوشی) و به حداقل رساندن نفع منفی (ناراحتی، درد، رنج، ناخشنودی، ناخوشی و غیره) استوار است و عامل اخلاقی باید منافع، خواسته‌ها یا رفاه خود را بیشتر یا کمتر از دیگران به‌شمار نبرد (Wellington, 2018). برای سودمندگرایان دو نوع ارزش وجود دارد: ارزش ذاتی و ارزش ابزاری (Udoudom, 2021). ارزش ذاتی یعنی شی‌ای که به‌خودی‌خود ارزش دارد و داشتن ارزش ذاتی باعث ایجاد یک وظیفه اخلاقی مستقیم برای عاملان اخلاقی می‌شود که از آن نگهداری کنند یا حداقل از آسیب رساندن به آن خودداری کنند. در سودمندگرایی خوشبختی یا لذت تنها چیزی است که به‌خودی‌خود ارزشمند است و همه چیزهای دیگر مانند سلامتی، ثروت، اشتغال و غیره فقط به این دلیل که وسیله‌ای برای خوشبختی هستند، ارزشمند به‌شمار می‌رود (van Zyl, 2019) و بر گونه‌ها و بوم‌نظام‌ها به‌عنوان منابع یا تامین‌کنندگان خدمات برای انسان تاکید می‌شود (Loreau, 2014). میل بیان کرد یک استدلال در دفاع از به حداکثر رساندن سودمندی این است که اساس روشی است که اکثر انسان‌ها به درستی تصمیم‌های اخلاقی می‌گیرند (ما با لذت و درد برانگیخته می‌شویم). با توجه به تأکید بر افزایش خوشبختی روشن است که میل معتقد بود اخلاقی بودن یک عمل به‌جای انگیزه یا اصولی که عمل بر آن استوار است، با پیامدهایی که به بار می‌آورد مشخص می‌شود (Treanor, 2014).

بدون شک، اصل سودمندگرایی اصل اخلاقی غالب در سیاست مدرن منابع است و مسیر اصلی سیاست عمومی و مدیریت آب، از اخلاق سودمندگرایانه استفاده از منابع، به هدف به حداکثر رساندن کل رفاه خالص انسانی یا سودمندی و منفعت (برونداد ارزشمند) نسبت به هزینه (درونداد ارزشمند) پیروی می‌کند (Gwiazdon و Jennings, 2021). سودمندگرایی در شکل انسان‌محور خود، جهان‌طبیعی را در چارچوب چیزهایی (منابع طبیعی) می‌بیند که می‌توان از آنها برای افزایش شادی انسان استفاده کرد. رویکرد دیوان‌سالارانه یک شیوه کلی در تامین حکم سودمندگرایانه درباره منابع طبیعی است. ویژگی رویکرد دیوان‌سالارانه اتکای آن بر یک مرجع متمرکز و کارشناسانی است که برای مثال، سدهای بزرگ یا پروژه‌های انحرافی را مهندسی می‌کنند تا منافع بیشتری برای جامعه فراهم کنند. به‌عنوان مثال در آمریکای شمالی براساس این رویکرد، عصر سیستم‌های فاضلاب شهری، پروژه‌های انحرافی، آبیاری و سدهای بزرگ آغاز شد (Brown و Schmidt, 2010). از دیدگاه سودمندگرایی، هر گونه بهره‌برداری از منابع آب که شادی یا خوشبختی انسان را در پی دارد، پسندیده و قابل قبول است. از این رو، انسان‌ها در استفاده از آب و منابع آبی بر موجودات دیگر برتری دارند و نیازهای فرعی آنان بر نیازهای اصلی موجودات دیگر پیشگام است. برای نمونه استفاده زیاد از

آب‌های زیرزمینی برای آبیاری، کمک قابل توجهی به کاهش مسئله گرسنگی یا خشکسالی و تامین آب آشامیدنی شهرها و مناطق روستایی کرده است. رویکرد سودمندگرایی بیش از یک استاندارد هنجاری برای رفتار بین‌فردی، می‌تواند برای ارزیابی درستی اخلاقی نهادهای دولتی و سیاست‌های اجتماعی و تأثیرات آنها بر خوشبختی انسان مورد استفاده قرار گیرد. مهمتر از آن، می‌توان از آن برای ایجاد تعهدات الزام‌آور برای دولت استفاده کرد. از این رو می‌توان استدلال کرد سودمندگرایی توجیهی برای حق انسانی آب و بهداشت فراهم می‌کند تا زمانی که رعایت این هنجار سعادت بیشتر انسان را در پی داشته باشد. به عبارت دیگر، تأمین آب آشامیدنی سالم و خدمات بهداشتی کافی می‌تواند پیامدهای مثبت در جامعه را به حداکثر رساند (Adeel و Chocie, 2012).

انتقادهای زیادی بر رویکرد سودمندگرایی وجود دارد. جرمی بنتام استدلال کرد اگر سود خالص مثبت کلی برای جامعه کافی باشد، نادیده گرفته شدن حقوق فردی قابل توجیه است. منتقدان این جنبه را به‌عنوان نقص قابل توجه این نظریه مطرح کرده‌اند. چند نمونه مرتبط با آب می‌تواند به آشکار کردن نگرانی درباره حقوق کمک کند. در سال ۱۹۴۶ در هند، دو روستا به دلیل ساخت آب انبار ناپدید شدند. اگرچه آب انبار برای تامین آب آشامیدنی و تولید هیدروالکتریک استفاده می‌شد که خیر بسیاری را برای افراد زیادی ایجاد می‌کرد، اما ویرانی دو روستا و از بین رفتن زندگی ساکنان آنها را دربرداشته است. سد ساردار سارووار که بخشی از طرح توسعه برای افزایش آبیاری و تولید برق آبی بود، در دره رودخانه نارمادا در گجرات هند ساخته و در اواخر دهه ۱۹۷۰ راه‌اندازی شد. در اوایل دهه ۱۹۸۰ یک جنبش اعتراضی به حمایت از صدها هزار نفر که بیشتر دهقان‌ها و مردم قبیله‌ای-بومی بودند، شکل گرفت که بدون جبران زیان بی‌خامان شده بودند. منتقدان این پروژه همچنان استدلال می‌کنند که مزایای پیش‌بینی شده، اغراق‌آمیز بوده و زیان‌ها (یا ناسودمندی‌ها) به‌طور قابل‌توجهی کم برآورد شده‌اند. نگرانی درباره رویکرد سودمندگرا در سیاست عمومی این است که اهمیت و وزن بیش از حد به نفع مثبت چنین پروژه‌هایی برای تعداد زیادی از ذی‌نفعان بالقوه داده شود، اما در واقع اثرات منفی قابل‌توجه برای کسانی که آواره شده‌اند، خانه‌هایشان نابود شده و معیشت آنها در معرض خطر قرار گرفته، داشته باشد (Wellington, 2018). مثال دیگر احداث سد سیازاخ در شهرستان دیواندره است که به کوچ اجباری ساکنان بالادست سد و از بین رفتن مشاغل آنان، قطع درختان و تملک اراضی بالادست و زیان‌های محیط‌زیستی را دربرداشته است (اکبرزاده و کابلی، ۱۳۹۶) یا احداث سد داریان هورامان که بر سرمایه‌های معیشتی ساکنان اثر مخربی داشته است (امینی و همکاران، ۱۳۹۷). از سوی دیگر، اخلاق در سودمندگرایی برای انسان‌ها در نظر گرفته می‌شود (Udoudom, 2021)، درحالی‌که نگهداری از محیط‌زیست آبی یک باید اخلاقی است و باید به دنبال شناخت ارزش طبیعت، فراتر از سودمندگرایی انسان‌محور بود.

تنها در این صورت است که می‌توان تضادهایی را که در مدیریت آب بین نسل‌های فعلی و آینده، بهره‌برداران انسانی و غیرانسانی و بهره‌برداران رقیب انسان ایجاد می‌شود، حل کرد (Alghwail و Abdusalam، ۲۰۱۹). بنابراین، سودمندگرایی در نگرانی اخلاقی خود جایی برای طبیعت ندارد. براین اساس، توجه به طبیعت از دیدگاه سودمندگرایانه، یعنی فایده‌ای که برای انسان دارد، دیده می‌شود (Udoudom، ۲۰۲۱). گیاهان، اشیای طبیعی، گونه‌ها و بوم‌نظام‌ها زندگی روانی ندارند و در سودمندگرایی نادیده گرفته می‌شوند (Kernohan، ۲۰۱۲). شکست پیاپی در حل بحران محیط‌زیست کنونی، کاستی‌های استفاده از استدلال‌های سودمندگرایانه برای بالا بردن حفاظت از محیط‌زیست را نشان می‌دهد (Gomez- و Muradian و Baggethun، ۲۰۲۱) و هنوز هم پرسش‌های زیادی مانند اینکه آیا از دیدگاه اخلاقی قابل توجه است که جوامع دورافتاده کوچک‌تر به آب آشامیدنی سالم دسترسی نداشته باشند، درحالی‌که شهرنشینان آب را هدر می‌دهند؟ آیا وقتی آینده اساساً ناشناخته است می‌توان همه پیامدهای کارهای خود را بی‌طرفانه محاسبه کرد؟ وقتی در سودمندگرایی به دلیل توزیع نابرابر، فرد رنج می‌برد درحالی‌که افراد زیادی سود می‌برند، چه اتفاقی می‌افتد؟ آیا ما هرگز نسبت به افراد ویژه تعهد ویژه نداریم؟ احکام دآوری غیرسودمندگرایانه از کجا و چگونه وارد این معادلات می‌شوند؟ آیا هدف همیشه وسیله را توجیه می‌کند؟ و در پایان، چقدر برای مفاهیم شادی یا لذت ارزش قائل می‌شویم، درحالی‌که این مفاهیم کیفی هستند نه کمی؟ (Stefanovic و Atleo، ۲۰۲۱) بی‌پاسخ مانده‌اند.

۳- فضیلت‌گرایی

اخلاق فضیلت، اخلاق رایج در دوران باستان و قرون وسطی، بر نیاز انسان به ایجاد شخصیت خوب تأکید می‌کند و خواهان این است که باید تأمل اخلاقی را با این پرسش آغاز کرد که چه جور انسانی باید بود و چه فضیلت‌ها و برتری‌های شخصیتی را باید در خود پرورش داد و از چه ردیلت‌ها و لغزش شخصیتی باید دوری کرد؟ (O'Neill و همکاران، ۲۰۰۸). براساس این دیدگاه، انسان‌های با شخصیت خوب افرادی هستند که سرانجام تصمیم‌های خوبی می‌گیرند. اخلاق فضیلت با نوع ویژگی‌های فضیلت‌مندانه که انسان باید در رابطه با شیوه تعامل با زمین و حفظ سلامتی آن داشته باشد، مرتبط است (Marima، ۲۰۱۸) و بر زمینه‌های شخصیت، تعالی و شکوفایی انسان متمرکز است (Cafaro، ۲۰۱۵). در اخلاق فضیلت برخلاف پیامدگرایی و وظیفه‌گرایی که توجه آنها به ترتیب بر پیامدها یا خود عمل بازگردانده می‌شود، رفتار صحیح اخلاقی از راه نیکی‌ها ارزیابی می‌شود. شخصیت فرد نگرانی اصلی در اخلاق فضیلت است و سعی می‌شود اخلاق با تمرکز بر ماهیت فردی که عمل را انجام می‌دهد، درک شود و نقش عامل در هر ارزیابی اخلاقی بسیار مهم می‌باشد (Cloete و Mokori، ۲۰۱۶؛ Sahni، ۲۰۰۸). این سنت اخلاقی با ارسطو آغاز شد، اما پس از انتشار کتاب پس از فضیلت

آلسادیر مکینتایر در گفت‌وگوهای اخلاقی مدرن غربی رایج شد. به گفته مکینتایر، پروژه روشنگری از نظر اخلاقی شکست خورد، زیرا در ایجاد خردمندی آزاد، که قرار بود تصمیم‌گیری اخلاقی را هدایت کند، موفق نشد. از دیدگاه محیط‌زیستی، شکست پروژه روشنگری یک بحران اکولوژیکی را دربردارد که طبیعت و نیز آینده بشریت را تهدید می‌کند (Levi و Mishori، ۲۰۱۷).

اخلاق فضیلت از سه مفهوم اصلی تعالی یا فضیلت، حکمت عملی یا اخلاقی و سعادت تشکیل شده است (Dursun و Mankolli، ۲۰۲۱). بسیاری از پیروان فضیلت‌گرایی شرح خود از فضایل را از ارسطو برگرفته‌اند که نیکی‌ها را به‌عنوان منش‌های پایدار ناشی از توالی انتخاب‌ها و نیز حکمت عملی نشان می‌داد. از دیدگاه ارسطو، فضیلت‌ها ویژگی‌های شخصیتی هستند که برای تبدیل شدن به بهترین، کامل‌ترین و بالغ‌ترین فردی که می‌توان شد و مقاومت در برابر احساسات تکانشی (ترس، تنگ‌چشمی و غیره) که توانایی فرد را برای اداره هوشمندانه زندگی سست می‌کنند، ناگزیر هستند (Attfield، ۲۰۱۸). افراد صادق، مهربان، عادل، سخاوتمند، شجاع و غیره سزاوار ستایش هستند. درعین حال، افراد به خاطر ناصداقتی، نامهربانی، خودخواهی و غیره مورد انتقاد قرار می‌گیرند (van Zyl، ۲۰۱۹). پیروان اخلاق فضیلت باور دارند شخصیت مهم‌تر از کار درست است، زیرا باعث می‌شود افراد مورد اطمینان و قابل اعتماد باشند و در آینده رفتاری منصفانه و عادلانه داشته باشند و فرد بافضیلت فردی است که به خوبی تربیت شده باشد و کار درست کاری است که فرد بافضیلت و تربیت شده انجام می‌دهد (Attfield، ۲۰۱۸). Sandler (۲۰۰۷) باور دارد نیکی‌های محیط‌زیستی عبارت است از ویژگی‌های مناسبی که انسان در روابط خود با محیط‌زیست دارد. از دیدگاه دینی، انسان‌ها پیشکاران رحمانی خلقت به‌شمار می‌روند و از این دیدگاه سندلر استدلال می‌کند نیکی‌های محیط‌زیستی آن ویژگی‌ها یا منش‌هایی هستند که انسان را کارگزاران قابل اعتماد و مؤثر می‌سازد. به این ترتیب، فرومایگی محیط‌زیستی با آن ویژگی‌های شخصیتی مرتبط است که این رابطه را سست می‌کند. از دیدگاه راشل کارسون، پرورش فضیلت برای درک ارزش و زیبایی جهان طبیعی نقش اساسی دارد و از دیدگاه هیلز، فردی که با قصد یا برای سود، محیط‌زیست را ویران می‌کند، در شخصیت خود نبود منش‌هایی را آشکار می‌کند که مبنایی طبیعی برای فروتنی، حق‌شناسی و قدردانی از خوبی‌های دیگران است (Marima، ۲۰۱۸).

حداقل چهار رویکرد در گفتگوهای فضیلت و محیط‌زیست پدیدار شده‌اند. یکی از رویکردهای رایج، تبیین پرورش فضایل بین‌فردی گسترش یافته، یعنی فضایی که بیشتر در روابط بین انسان‌ها انجام می‌شود، است. چنین رویکردی فضایل سنتی مانند اعتدال و گشاده‌دستی را گسترش می‌دهد تا نگرانی‌های محیط‌زیستی را پوشش دهد. رویکرد دوم، بر اساس نقشی که شکوفایی در اخلاق فضیلت به‌کار می‌برد، بر فایده‌ای که فضایل محیط‌زیستی برای عامل دارد و اینکه چگونه چنین منش‌هایی آشکارا به شکوفایی فرد موردنظر کمک

می‌کنند، متمرکز است. رویکرد دیگر این است که فضایل محیط‌زیستی از جمله ویژگی‌های سازنده تعالی انسان، یعنی ویژگی‌هایی که دارند آنها را انسان خوبی می‌سازد، هستند. در پایان، برخی رویکرد الگوی محیط‌زیستی را مطرح می‌کنند که در آن استدلال می‌شود ویژگی‌ها فضیلت هستند، زیرا افرادی را که ستایش می‌شوند و الگو هستند، دارای فضیلت و نمونه‌ای برای این الگو هستند (Treanor، ۲۰۱۴). روزالیند هرست هاوس تأثیرگذارترین و شناخته‌شده‌ترین اصل اخلاق فضیلت برای کار درست را مشخص کرده است: یک عمل درست است چنانچه همان کاری باشد که به‌طور مشخص یک عامل با فضیلت در این شرایط انجام می‌دهد (Sandler، ۲۰۱۷).

انسان‌ها برای حفظ محیط‌زیست سالم و بوم‌نظام‌های آبی، باید فضایل سبزی مانند صرفه‌جویی در مصرف آب و انرژی، بهره‌وری و احتیاط در مصرف آب، آلوده نکردن آب، استفاده نکردن بی‌رویه از آب، بازیافت و استفاده مجدد از آب و غیره را پرورش دهند. یکی از فضایل پسندیده، فضیلت صرفه‌جویی در مصرف آب است که مستلزم ذخیره و استفاده عاقلانه از آب است، زیرا با صرفه‌جویی و حفاظت از منابع آب، از آنها کمتر استفاده می‌شود. صرفه‌جویی در شرایط مدرن، نه تنها یک اصل اقتصادی بلکه مهربانی با محیط‌زیست نیز است و باتوجه به نگرانی‌های محیط‌زیستی، ممکن است فضیلتی مهم در آینده باشد. صرفه‌جویی به‌عنوان فضیلت فردی و اجتماعی، فضیلتی برد-برد است که باعث افزایش ثروت و کاهش اثرات منفی بر محیط‌زیست می‌شود (McDonald، ۲۰۱۴). فضیلت عدالت در بهره‌برداری از منابع آب نیز فضیلت دیگری است که انسان‌ها را وادار می‌کند تا با یکدیگر به گونه‌ای ارتباط برقرار کنند که برای دستیابی به خیر مشترک آنها مفید باشد و نیازهای دیگران را نیز در نظر بگیرند. به‌عنوان مثال وقتی عدالت توزیعی در انسان‌ها عادت می‌شود، آنان به‌صورت فردی یا جمعی گرایش پیدا می‌کنند تا اطمینان به‌دست آورند دیگران سهم عادلانه خود از آب و منابع آبی را دریافت می‌کنند. عدالت توزیعی همچنین افراد و جامعه را برمی‌انگیزاند تا اطمینان به‌دست آورند که انسان‌ها در آینده برای نیازهای خود به آب دسترسی خواهند داشت. بین اخلاق فضیلت و وظایف شهروندی در شهرهای آبی نیز ارتباط وجود دارد. براساس استدلال شهرنشینی آبی به‌عنوان یک چشم‌انداز و جنبش، ساکنان و شهروندان باید از محیط‌های دریایی اطراف خود مراقبت کنند و نسبت به آن متعهد باشند. برای نمونه در نیوزیلند اقیانوس‌ها سالانه پاکسازی می‌شوند و غواصان زباله‌های دریایی را جمع‌آوری می‌کنند (Beatley، ۲۰۲۱). فضیلت فروتنی بیانگر احترام به یک منبع طبیعی مانند آب است که انسان را به یاد قدرت، زیبایی و پیچیدگی آب می‌اندازد و به‌طور خاص، جایگزینی برای رویکرد منبع‌محور است که ارزش آب را از دیدگاه مزایای اقتصادی تأیید می‌کند (Kalloff، ۲۰۱۷). نروژ کشوری است که بیش از ۲ هزار رودخانه دارد و ۱۳۰ درصد برق نروژ، برق‌آبی است و سدهای زیادی در این کشور وجود دارد، ولی این سدها کمترین میزان آسیب و ویرانی به طبیعت و محیط‌زیست

وارد می‌سازند. حفظ طبیعت و محیط‌زیست بر جنبه زیباشناسانه و مهندسی سدها پیشتر است. فضیلت دیگری که درباره آب می‌توان اشاره کرد قناعت است. فضیلت قناعت در مدیریت آبی ایرانیان، موجب ساخت قنات‌هایی شده است که در طول هزاران سال دوام آورده و آب شرب و کشاورزی ایران را تأمین کرده است.

انتقادهایی نیز بر اخلاق فضیلت وارد شده است. برخی اخلاق فضیلت را از منظر دشواری تعیین ماهیت فضایل مورد انتقاد قرار داده‌اند. آنان استدلال می‌کنند که افراد، فرهنگ‌ها و جوامع مختلف دیدگاه‌های بسیار متفاوتی درباره اینکه چه چیزی فضیلت است، دارند و این امر درباره فضایل سبز از پیچیدگی بیشتری برخوردار است. انتقاد دیگر از اخلاق فضیلت این است که قواعد اخلاقی مطلق ندارد تا بتواند راهنمایی روشنی درباره روش کار در شرایط ویژه ارائه دهد. در پایان وظیفه‌گرایان و پیامدگرایان، اخلاق فضیلت را به دلیل پیچیدگی درباره وجود قواعد و اصول اخلاقی که به روشنی تعیین کنند چه کاری باید انجام شود و کدام کارها درست یا نادرست هستند، مورد انتقاد قرار داده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه کمبود و آلودگی آب از چالش‌های پابرجا در بسیاری از نقاط جهان است و توافق گسترده و درک بین‌المللی از این تفکر وجود دارد که دسترسی به آب شیرین و استفاده هوشمندانه از آن، از نظر اخلاقی برای بشر و کل زیست‌کره اهمیت دارد (Jennings و Gwiazdon، ۲۰۲۱). کارشناسان فلسفه محیط‌زیست، به‌ویژه پژوهشگران اخلاق محیط‌زیست کوشیده‌اند مباحث اخلاقی را در گستره محیط‌زیست وارد کنند و به پرسش‌هایی مانند آیا انسان‌ها نسبت به طبیعت تعهدات یا مسئولیت‌هایی دارند و اگر چنین است، چگونه این مسئولیت‌ها در برابر نیازها و وابستگی‌های انسان متعادل می‌شوند؟ و آیا برخی از وابستگی‌ها مهمتر از دیگری هستند؟ پاسخ دهند. اخلاق دانان آب نیز با همین رویکرد تلاش کرده‌اند تا به پرسش‌های آب پاسخ دهند.

به‌طور کلی نظریه‌های فلسفی سنتی که برای تبیین اخلاق محیط‌زیست استفاده شده‌اند، استوار بر این فرض هستند که انسان‌ها فقط تکالیفی درباره انسان‌های دیگر دارند و بسیاری از تصمیم‌های محیط‌زیستی به وسیله این نظام‌های اخلاقی اتخاذ شده‌اند که انسان را در مرکز معادله انسان و محیط‌زیست قرار داده است. دورویکرد پیامدگرایی و وظیفه‌گرایی بیش از دوپست سال بر گفتمان اخلاقی تسلط داشته‌اند و هنوز در گفتمان اخلاقی معاصر از جمله اخلاق محیط‌زیستی از این سنت‌ها استفاده می‌شود (Treanor، ۲۰۱۴). در زمینه مدیریت آب پیروزی رویکرد ابزاری بر رویکرد ذاتی را دربرداشته است. براساس رویکرد ذاتی، آب به‌خودی‌خود ارزشمند است، جدا از اینکه چقدر برای انسان مفید باشد. در برابر، رویکرد ابزاری، آب را در درجه اول به دلیل نقش آن در حفظ زندگی و کمک به شکوفایی انسان ارزشمند

می‌داند (Mayeda, ۲۰۲۱). انسان‌محوری این دیدگاه کلی را دارد که فقط انسان‌ها ارزش ذاتی دارند و اشکال حیات غیرانسانی چنین ارزش ذاتی ندارند و ارزش آن‌ها از نظر ارزش و کمکی که انسان‌ها از چنین موجودات غیرانسانی می‌گیرند، ابزاری به‌شمار می‌رود. بنابراین، در زمینه آب، بوم‌نظام‌های آبی و منابع مرتبط تنها زمانی می‌توانند ارزشمند و شایسته نگهداری در نظر گرفته شوند که برای انسان و رفاه انسان ارزش داشته باشند (Wet و Odume, ۲۰۱۹). اخلاق‌گرایان محیط‌زیست پشت‌سرهم از اینکه بسیاری از انواع نظریه‌های اخلاقی سنتی، انسان‌محور بوده‌اند ابراز اندوه کرده‌اند (Wellington, ۲۰۱۸) و همیشه یک پرسش اساسی در فلسفه محیط‌زیست مورد بحث بوده است که وقتی سخن از آسیب می‌شود این آسیب را برای چه کسی باید در نظر گرفت؟ آسیب فقط به انسان یا به موجودات ذی‌شعور یا به همه موجودات زنده یا به همه موجودات (به معنای وسیع)؟ امروزه در اکثر کشورها، دسترسی و حفاظت از آب و منابع طبیعی دیگر توسط دولت کنترل می‌شود. چنین آیین‌نامه‌هایی بیشتر ابزاری هستند و فرض بر این است که آب باید نگهداری و کنترل شود، زیرا برای انسان سودمند است (Mayeda, ۲۰۲۱). کاهش تخریب بوم‌نظام‌های آبی نیازمند یک فرآیند تعاملی واقعی از نظر اکولوژیکی است که در آن دولت و نهادهای مرتبط نه تنها به انسان‌ها، بلکه در برابر بقیه طبیعت نیز پاسخگو باشند. چنین شیوه‌های تعاملی حقوق انسان‌ها و نیز حقوق عناصر محیط‌زیستی نظام‌های محیط‌زیستی-اجتماعی را به رسمیت می‌شناسد و ترویج می‌کند و مسئولیت احترام گذاشتن به این حقوق را بر عهده همه افراد به‌عنوان عوامل اخلاقی مسئول می‌گذارد (Hale, ۲۰۱۷). پذیرش مفهوم ارزش ذاتی در بوم‌نظام‌های آبی از دیدگاه غیرانسان‌محوری، بر این ادعا متمرکز است که چنین ارزش ذاتی چه در انسان‌ها و چه در غیرانسان‌ها باید محافظت شود. این مفهوم دلالت دیگری دارد که انسان‌ها به‌عنوان تنها موجودات اخلاقی مسئول (یعنی عواملی که می‌توانند برای اعمال خود پاسخگو باشند) موظف هستند از منافع موجودات زنده غیرانسانی و بوم‌نظام‌های مرتبط نگهداری و مواظبت کنند (Wet و Odume, ۲۰۱۹). سنت‌های بومی در سراسر جهان مدل‌های زیادی را برای مدیریت آب براساس ارزش ذاتی آن، مستقل از مصارف انسانی و رابطه معنوی بین آب، خالق و انسان ارائه کرده‌اند. به‌عنوان مثال فرهنگ‌های تلینگیت و تاگیش در آلاسکا، هزاران سال احترام و ارزش ذاتی را به تمام جهان بیش از بشر تعمیم داده‌اند و از زمان‌های بسیار قدیم به دنبال شیوه‌های اکولوژیکی کل‌نگر و آنچه به‌عنوان فضیلت‌های محیط‌زیستی جدید در قرن بیست‌ویکم شناخته می‌شوند، بوده‌اند (Hayman و همکاران, ۲۰۱۷).

مدیریت منابع آب در بستر نظام‌های محیط‌زیستی-اجتماعی مستلزم تغییر اساسی در نحوه درک و تفسیر رابطه و تعامل بین انسان و سایر طبیعت است، زیرا رویکردهای برگرفته از غرب که اخلاق سودمندگرایانه را ترویج می‌کنند، در اکثر نقاط جهان بر مدیریت منابع آب تسلط داشته‌اند (McGee, ۲۰۱۰). از آنجایی که

سودمندگرایی فقط با توجه به مؤلفه انسانی نظام‌های محیط‌زیستی-اجتماعی تعریف می‌شود، نوع جدیدی از اخلاق لازم است که بر یکپارچگی نظام‌مند اخلاقی نظام‌های محیط‌زیستی-اجتماعی و نه بر حمایت از هر یک از عناصر آن تاکید کند (Wet و Odume, ۲۰۱۹). راهبردها و اهداف مدیریت آب، که با آرمان‌های سودمندگرایانه، پیشرفت‌های فناوری و تصور محدود از آب به‌عنوان یک منبع هدایت می‌شوند، اغلب ناپایدار هستند (Hayman و همکاران, ۲۰۱۷). بشر به‌جای اینکه بپرسد چگونه می‌توان رودخانه‌ها، دریاچه‌ها و نهرها را بیشتر کنترل و دستکاری کرد تا نیازهای روزافزون خود را برآورده کند، باید بپرسد چگونه می‌توان همزمان با تأمین نیازهای اکولوژیکی بوم‌نظام‌های آبی، نیازهای انسان را به بهترین شیوه برآورده کرد. در دیدگاه آلدو لئوپولد ما از زمین سوءاستفاده می‌کنیم، زیرا آن را کالایی می‌دانیم که متعلق به خودمان است. وقتی زمین را جزئی از اجتماعی بدانیم که به آن تعلق داریم، ممکن است شروع به استفاده از آن با عشق و احترام کنیم (Sandler, ۲۰۰۷). جامعه اخلاق‌مدار دیگر نمی‌تواند این واقعیت را نادیده بگیرد که تصمیم‌های مدیریت آب، پیامدهای مرگ یا زندگی برای گونه‌های دیگر دارد و سیاست آب استوار بر اخلاق باید با این فرض آغاز شود که همه انسان‌ها و همه موجودات زنده باید به آب کافی دسترسی داشته باشند تا بقای خود را تضمین کنند و یک گروه نمی‌تواند بیش از دیگران از آن بهره‌مند شود و از دیدگاه اخلاقی، مهم است که این دو موضوع مرتبط و وابسته به هم، مورد توجه قرار گیرند: الف) الزام اخلاقی تأمین آب آشامیدنی برای فقرا (حق آب یا اخلاق اجتماعی) و ب) الزام اخلاقی اجتناب از بلایای محیط‌زیستی در بوم‌نظام‌های آبی (نجات سیاره) (Martinez-Cortina و Llamas, ۲۰۰۹).

اخلاق وظیفه‌گرایی تا زمانی که نتواند ارزش ابزاری آب را به ارزش ذاتی تغییر دهد و نیازهای موجودات زنده غیرانسانی و بوم‌نظام‌های آبی را مورد توجه قرار دهد و بر حقوق جمعی و حقوق گروه‌های حاشیه‌نشین و حکمرانی استوار بر مردم‌سالاری آب تاکید کند، قادر به حل مسئله پیچیده آب نخواهد بود. از سوی دیگر، اخلاق فضیلت‌گرایی باید ماهیت اخلاقی آب را تشریح کند و فضایل را در بافت فرهنگی-اجتماعی جوامع مختلف تبیین کند تا قابل کاربرد در عمل باشد و راهنمایی روشنی درباره کاربرد در شرایط ویژه ارائه کند. پیامدگرایان نیز باید از محدود کردن آب به‌عنوان منبع و شهروندانی که مشتری یا مصرف‌کننده هستند اجتناب کنند تا مانع از سودجویی از این منبع ارزشمند شوند و آب را به‌عنوان کالایی اجتماعی تحلیل کنند که با ملاحظه افراد و جوامع آسیب‌پذیر، واگذاری فرصت برابر در تصمیم‌گیری برای آب، ایفای نقش حاکمیتی دولت‌ها در برابر مسئله آب و روابط مناسب بین دولت و بازار، ارزشمندی ذاتی آب و منابع آبی، تقویت نهادهای دموکراتیک و توازن مناسب بین حقوق فردی و حقوق جامعه و برآورد دقیق از مزیت‌ها و مضرات پروژه‌های آبی همراه باشد.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که هیچ‌یک از نظریه‌های اخلاقی

به‌طور کامل تامین‌کننده الزام‌های بخش آب نیستند و آنچه مورد نیاز است دیدگاهی ارزشی است که شرایط کارایی را با اصطلاحات بوم‌شناختی و شرایط برابری را با اصطلاحات ارتباطی تفسیر کند. این نگرش از ویژگی بیش از حد فردگرایانه اخلاق مبتنی بر حقوق یا رفاه اجتماعی، که در آن جمعیت‌ها نه به‌صورت کل‌گرا، بلکه به‌عنوان مجموعه‌ای از افراد تصور می‌شوند، اجتناب می‌کند. اخلاق ارتباطی که اکنون در اخلاق محیط‌زیست و سلامت در حال افزایش است، بر اهمیت اخلاقی بافتی که انسان‌ها را در پیوند متقابل با نظام اجتماعی پرمفعت، مراقبت‌کننده از آن و پرورنده آن، در درون بوم‌نظام‌های طبیعی پایدار و انعطاف‌پذیر قرار می‌دهد، تأکید دارد (Jennings و Gwiazdon، ۲۰۲۱). به همین دلیل ضروری است رویکرد مدیریت آب از رویکرد کاملاً سودمندگرایانه به رویکرد یکپارچه و کل‌نگر که انسان‌ها و آب را بخش‌های به‌هم پیوسته یک کل بزرگ‌تر در نظر می‌گیرد، تغییر یابد. بوم‌نظام‌های آبی دارای حق و ارزش ذاتی بیشتر و بالاتر از ارزش سودمندگرایانه آنها برای بشر هستند و این مسئولیت اخلاقی انسان در تعدیل نیازهای خود به آب، برای تطبیق با کارکردهای محیط‌زیستی سالم است. سلامت بوم‌نظام‌های آبی به‌طور اجتناب‌ناپذیری تحت تأثیر استفاده انسان از آب برای کشاورزی، صنایع تولیدی و استخراجی و یا سیستم‌های آب شهری و خانگی قرار دارد. درحالی‌که نمی‌توان از برخی اثرات محیط‌زیستی دوری کرد، برخی دیگر را می‌توان و باید دوری کرد. این منطق به معقول بودن یا مشروعیت مصرف آب اشاره دارد. آیا آب برای بهترین هدف استفاده می‌شود؟ هدر دادن آب اخلاق اقتصادی را نقض می‌کند، اما استفاده بهینه از آب برای تولید چیزهای بی‌فایده ناقض اخلاق محیط‌زیستی استفاده معقول است (Groenfeldt، ۲۰۱۷b).

پی‌نوشت

- 1-Commercialization
 - 2-Commoditization
 - 3-Ethics
 - 4-Morals
 - 5-Soft pathway
 - 6-Systematic review
-

منابع

- احداث سدها بر معیشت پایدار نواحی روستایی (نمونه موردی: سد داریان هورامان)، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۱۷۶-۱۵۵: (۲۷)۸.
- فروزانی، پ. ۱۳۹۸. مدیریت آب از دیدگاه قرآن. دانشنامه پژوه، پژوهش‌کننده باقرالعلوم، تهران.
- محمدی، ز. و یزدان‌پناه، م. ۱۳۹۴. آب و اهمیت حفاظت آن از دیدگاه قرآن کریم. اولین همایش ملی رهیافت‌های علوم کشاورزی در قرآن. دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین، اهواز.
- Abdusalam Alghwail, A.D. 2019. Environmental Ethics of Water Resources Management. *China-USA Business Review*, 18(1): 44-49.
- Al-Awar F, Abdulrazzak M.J. and Al-Weshah R. 2010. Water Ethics Perspectives in the Arab Region. In book: *Water Ethics: Foundational Readings for Students and Professionals*. Island Press. Washington, DC, USA.
- Alvaro, C. 2018. Environmental Ethics: The Virtuous Way. *Agricultural Research and Technology: Open Access Journal*, 17(2): 1-3.
- Armstrong C. 2017. *Justice and Natural Resources: An Egalitarian Theory*. Oxford University Press. Oxford, UK.
- Attfeld R. 2018. *Environmental Ethics: A Very Short Introduction*. Oxford University Press. Oxford, UK.
- Beatley T. 2021. The Ethics of Blue Urbanism. In book: *Ethical Water Stewardship*, Springer, Switzerland.
- Bernard P.S. 2010. *Messages from the Deep – Water Divinities, Dreams and Diviners in Southern Africa*. PhD thesis. Rhodes University. South Africa.
- Bettany-Saltikov, J. 2012. *How to do a Systematic Literature Review in Nursing: A step-by-step guide*. Open University Press. England.
- Bickford A.L. 2021. Uses of Feminist Eco-Criticism for Water Policy. In book: *Ethical Water Stewardship*, Springer publishing. Switzerland.
- Boelens R. 2021. Water justice: Blatant grabbing practices, subtle recognition politics and the struggles for fair water worlds. In book: *Environmental Justice: key issues*. Taylor and Francis. France.
- Boelens R., Vos J. and Perreault T. 2018. Introduction: The Multiple Challenges and Layers of Water Justice Struggles. In book: *Water Justice*. Cambridge University Press. UK.
- Brown G. and Schmidt J.J. 2010. Editors' Introduction. In book: *Water Ethics: Foundational Readings for Students and Professionals*, Island Press. Washington, DC, USA.
- Cafaro P. 2015. Environmental virtue ethics. In book: *The Routledge Companion to Virtue Ethics*. Routledge, England.
- Caponera D.A. and Nanni M. 1992. *Principles of water law and*

اکبرزاده، پ. و کابلی، ح. ۱۳۹۶. ارزیابی اثرات اقتصادی-اجتماعی سدسازی و تأثیر آن بر نظام بهره‌برداری سنتی (مطالعه موردی: سد سیازاخ شهرستان دیواندره). *جغرافیا و پایداری محیط*، ۲۳: ۵۳-۶۵.

امامقلی زاده، ص. و رئیسی، م. ۱۳۹۱. فرهنگ مصرف آب از دیدگاه اسلام و قرآن و راهکارهای بهبود آن. *نشریه علمی-تخصصی مهندسی فرهنگی*، ۶(۶۳ و ۶۴): ۴۷-۲۹.

امینی، ک.، ویسی، ف. و محمدی، س. ۱۳۹۷. تحلیل و تبیین اثرهای

- Hausman D., McPherso, M. and Satz, D. 2017. *Economic analysis, moral philosophy, and public policy*. Cambridge University Press. United Kingdom.
- Hayman E., James C., Wedge M. and Katzeek D. 2017. I yá.axch'age? (Can you hear it?), or Héen Aawashaayi Shaawat (marrying the water). A Tlingit and Tagish approach towards an ethical relationship with water. In book: *Global Water Ethics: Towards a global ethics charter*. Routledge. London, United Kingdom.
- Hefny M.A. 2010. Water commoditization: An ethical perspective for a sustainable use and management of water resources, with special reference to the Arab Region. In book: *Re-thinking Water and Food Security: Fourth Botín Foundation Water Workshop*. Taylor & Francis Group. United Kingdom.
- Hiller A. 2017. Consequentialism in Environmental Ethics. In the *Oxford Handbook of Environmental Ethics*, Oxford University Press. Oxford, United Kingdom.
- Huiying H. 2004. Humankind takes up environmental ethics. *Chinese Education and Society*, 37(4): 16-23.
- Jackson, S. 2018. Indigenous Peoples and Water Justice in a Globalizing World. In book: *Water politics and policy*. Oxford University Press. Oxford, UK.
- Jaeger WK, Plantinga AJ, Change H, Dello K, Grant G, Hulse D, McDonnell J, Lancaster S, Moradkhani H., Morzillo A.T., Mote P, Nolin A., Santelmann M. and Wu J. 2013. Toward a formal definition of water scarcity in natural-human systems. *Water Resources Research*, 49: 4506–17.
- James L. and Wescoat Jr. 2013. The duties of water' with respect to planting: toward an ethics of irrigated landscapes. *Journal of Landscape Architecture*, 8(2): 6-13.
- Jamieson D. 2008. *Ethics and Environment: an introduction*. Cambridge University Press. London, United Kingdom.
- Jennings B. and Gwiazdon K. 2021. Water and Ecological Ethics in the Anthropocene. In book: *Ethical Water Stewardship*. Springer, Switzerland.
- Jiang M. 2018. *Towards Tradable Water Rights: Water Law and Policy Reform in China*. Springer, Switzerland.
- Kaloff A. 2017. Water Ethics: Toward Ecological Cooperation. In the *Oxford Handbook of Environmental Ethics*, Oxford University Press. Oxford, United Kingdom.
- Kernohan A. 2012. *Environmental ethics: an interactive introduction*. Broadview Press. Canada.
- Khan K., Kunz R., Kleijnen J. and Antes G. 2011. *Systematic Reviews to Support Evidence-based Medicine: How to Review and Apply Findings of Healthcare Research*. Hodder administration: national and international. CRC Press. second edition. Rotterdam, UK.
- Chociej Z. and Adeel Z. 2012. Legal and Ethical Dimensions of a Right to Water. In book: *The Global Water Crisis: Addressing an Urgent Security Issue*. Hamilton, Canada.
- Dickson R., Cherry M.G. and Boland A. 2017. Carrying out a systematic review as a Master's thesis. In book: *Doing a Systematic Review: A Student's Guide*. 2nd edition. Sage Publication. London, UK.
- Doorn N. 2019. *Water Ethics: An Introduction*. Rowman & Littlefield International Ltd. London, UK.
- Dursun S. and Mankolli H. 2021. The Value of Nature: Virtue Ethics Perspective. *An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*, 4(1): 1-15.
- Fioet C. 2021. *The Ethics of Water: From Commodification to Common Ownership*. Ph.D. thesis, The University of Guelph, Guelph. Ontario, Canada.
- Fisher F. and Huber-Lee A. 2005. *Liquid Assets: An Economic Approach for Water Management and Conflict Resolution in the Middle East and Beyond*, Resources for the Future Press. Washington, DC, USA.
- Foltz R.C. 2002. Iran's Water Crisis: Cultural, Political, and Ethical Dimensions. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 15: 357-380.
- Futehally I. 2021. *Water Ethics in the Middle East*. In book: *Ethical Water Stewardship*. Springer, Switzerland.
- Groenfeldt D. 2017a. Incorporating ethics into water decision-making. In book: *Global Water Ethics: Towards a global ethics charter*. Routledge. England.
- Groenfeldt D. 2017b. Developing a Global Water Ethics Charter. In book: *Global Water Ethics: Towards a global ethics charter*. Routledge, England.
- Groenfeldt D. and Schmidt J.J. 2013. Ethics and Water Governance. *Ecology and Society*, 18(1): 1-10.
- Grunwald A. 2016. Water Ethics – Orientation for Water Conflicts as Part of Inter- and Transdisciplinary Deliberation. In book: *Society - Water – Technology: A Critical Appraisal of Major Water Engineering Projects*, Springer. London, United Kingdom.
- Hale B. 2017. Rights, Rules, and Respect for Nature. In the *Oxford Handbook of Environmental Ethics*, Oxford University Press. Oxford, UK.
- Harris L.M., McKenzie S., Rodina L., Shah S.H. and Wilson N.J. 2018. Water justice: key concepts, debates and research agendas. In *The Routledge Handbook of environmental justice*. Routledge, England.

- Learning. Seventh Edition. USA.
- Mehta L. 2006. Do human rights make a difference to poor and vulnerable people? Accountability for the right to water in South Africa. In book: *Rights, Resources and the Politics of Accountability*. Zed Books. London.
- Meisch S. 2017. What is water ethics and to what end do we study it? Lessons for the Water Ethics Charter. In book: *Global Water Ethics: Towards a global ethics charter*. Routledge, England.
- Mokori A.S. and Cloete, C.E. 2016. Ethical perspectives on the environmental impact of property development', *HTS Theologese Studies/Theological Studies*, 72(3): 1-8.
- Muradian R. and Gomez-Baggethun E. 2021. Beyond ecosystem services and nature's contributions: Is it time to leave utilitarian environmentalism behind? *Ecological economics*, 185: 1-9.
- O'Neill J., Holland A. and Light, A. 2008. *Environmental Values*. Routledge, England.
- O'Neill K.E. 2021. Water Pricing: A Strategy for Rights Fulfillment or Rights Violation? In book: *Ethical Water Stewardship*. Springer, Switzerland.
- Parmar P. 2008. Revisiting the human right to water. *The Australian Feminist Law Journal*, 28: 77-96.
- Pojman, L.P., Pojman P., and McShane K. 2017. *Environmental ethics: readings in theory and application*. Cengage Learning. Seventh Edition. USA.
- Postel S. 2010. The missing link: a water ethic. In book: *Water Ethics. Foundational Readings for Students and Professionals*. Island Press. Washington, DC, USA.
- Pradhan R. and Meinzen-Dick R. 2010. Which Rights Are Right? Water Rights, Culture, and Underlying Values. In book: *Water Ethics. Foundational Readings for Students and Professionals*. Island Press. Washington, DC, USA.
- Reynolds G.C. 2003. A Native American water ethic. *Academy of Sciences, Arts and Letters*, 90:143-162.
- Roth D., Zwarteveen M., Joy K.J. and Kulkarni S. 2018. Water Governance as a Question of Justice: Politics, Rights, and Representation. In book: *Water Justice*. Cambridge University Press. United Kingdom.
- Sahni P. 2008. *Environmental Ethics in Buddhism: A Virtue Approach*. Routledge, London.
- Sandler R. 2017. Environmental Virtue Ethics. In the *Oxford Handbook of Environmental Ethics*, Oxford University Press. Oxford., United Kingdom.
- Sandler R.L. 2018. *Environmental Ethics: theory in practice*. Oxford University Press. Oxford, United Kingdom.
- Arnold. Second edition. London.
- Kibert C.J., Thiele L., Peterson A. and Monroe M. 2012. *The Ethics of Sustainability*. Portal Rio. London, United Kingdom.
- Kindler J. 2009. Ethics and uncertainty in Integrated Water Resources Management with special reference to trans-boundary issues. In book: *Water Ethics: Marcelino Botín Water Forum 2007*, Taylor & Francis Group. London, United Kingdom.
- Llamas, M.R. and Martínez-Cortina, L. 2009. Specific aspects of groundwater use in water ethics. In book: *Water Ethics: Marcelino Botín Water Forum 2007*, Taylor & Francis Group. London, United Kingdom.
- Levi R. and Mishori D. 2017. Water, virtue ethics and traditional ecological knowledge in Rajasthan: Anupam Mishra and the rediscovery of water traditions. In book: *Global Water Ethics: Towards a global ethics charter*. Routledge. London, United Kingdom.
- Liu J. and Huang X. 2017. An ecocentric water allocation across competing demands in an arid inland river basin of north-west China. In book: *Global Water Ethics: Towards a global ethics charter*. Routledge, England.
- Liu J., Dorjderem A., Fu J., Lei X., Liu H., Macer D., Qiao Q., Sun A., Tachiyama K., Yu L. and Zheng Y. 2011. *Water Ethics and Water Resource Management*. UNESCO, Bangkok.
- Loreau M. 2014. Reconciling utilitarian and non-utilitarian approaches to biodiversity conservation. *Ethics in Science and Environmental Politics*, 14: 27-32.
- Marima P. 2018. *The Influence of environmental virtue ethics in water conservation (Thesis)*. Strathmore University. Available at: <http://suplus.strathmore.edu/handle/11071/5960> (visited 28 June 2022).
- Matthews C., Gibson R.B. and Mitchell B. 2007. Rising waves, old charts, nervous passengers: navigating toward a new water ethic. In book: *Eau Canada: the future of Canada's water*, UBC Press. Vancouver, Canada.
- Mayeda G. 2021. Philosophical Issues in Water Law. In book: *Ethical Water Stewardship*. Springer. Switzerland.
- McDonald H.P. 2014. *Environmental philosophy: A Reevaluation of Cosmopolitan Ethics from an Ecocentric Standpoint*. Rodopi B.V.. Amsterdam, Netherland.
- McGee W.J. 2010. Water as a resource. In book: *Water Ethics: Foundational Readings for Students and Professionals*. Island Press. Washington DC, USA.
- Mcshane K. 2017. What Is Ethics? In book: *Environmental Ethics: Readings in Theory and Application*, Cengage

- Available at: http://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml. (visited 28 June 2022).
- United Nations Development Programme. 2006. Human Development Report, 2006. In book: *Beyond Scarcity: Power, Poverty and the Global Water Crisis* (Editors: B. Ross-Larson, M. de Coquereumont and C. Trott), Palgrave Macmillan, New York, USA.
- United Nations Economic and Social Council. 2002. General Comment No. 15: The Right to Water. UN Doc. E/C.12/2002/11, 18pp.
- United Nations General Assembly. 2010. The Human Right to Water and Sanitation. July 26, 2010. A/64/L.63/Rev.1. 3pp.
- United Nations General Assembly. 2012. General Assembly Adopts Resolution Recognizing Access to Clean Water, Sanitation as Human Right, by Recorded Vote of 122 in Favour, None against, 41 Abstentions. Available at: <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967.doc.htm> (visited 28 June 2022).
- United Nations Human Rights Council. 2010. Human Rights and Access to Safe Drinking Water and Sanitation. Sept. 24, 2010. A/HRC/15/L.14. 4pp.
- United Nations. 2019. Sustainable development goals: water action decade. Available at: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/water-action-decade>. (visited 28 June 2022).
- van Zyl L. 2019. *Virtue ethics: a contemporary introduction*. Routledge, London, UK.
- Veiga da Cunha, L. 2009. Water: A human right or an economic resource? In book: *Water Ethics: Marcelino Botín Water Forum 2007*, Taylor & Francis Group. London, United Kingdom.
- Wellington A. 2018. Water ethics. In *Encyclopedia of the Anthropocene*. Elsevier. Amsterdam, Netherlands
- Wellington A. 2021. Contextualizing a Human Rights Perspective for Water Ethics: From Exploitation to Empowerment and Beyond. In book: *Ethical Water Stewardship*. Springer. Switzerland.
- Wet C. and Odume O.N. 2019. Developing a systemic-relational approach to environmental ethics in water resource management. *Environmental Science and Policy*, 93(2019): 139-145.
- World Health Organization (WHO). 2019. Drinking-water. Available at: <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/drinking-water> (visited 28 June 2022).
- Ziegler R. and Groenfeldt D. 2017. Introduction. In book: *Global Water Ethics: Towards a global ethics charter*. Routledge, England
- Sandler R.L. 2007. *Character and environment: a value-oriented approach to environmental ethics*. Columbia University Press. New York, USA.
- Schlosberg D. 2007. *Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature*. Oxford University Press. Oxford, UK.
- Schmidt J.J. and Mitchell K.R. 2014. Property and the right to water: toward a non-liberal common. *Review of Radical Political Economics*, 46(1): 54-69.
- Schmidt J.J. 2010. Water ethics and water management. In book: *Water Ethics. Foundational Readings for Students and Professionals*, Island Press. Washington, DC, USA.
- Selborne L. 2000. *The ethics of freshwater use: a survey*. UNESCO: World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology. Paris. Available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001220/122049e.pdf>. (visited 28 June 2022).
- Singh N. 2016. Introduction. In book: *The Human Right to Water: From Concept to Reality*. Springer. Switzerland.
- Smith K.K. 2018. *Exploring Environmental Ethics: An Introduction*. Springer. Switzerland.
- Smith S.L. 2017a. Developing an ecumenical framework for water justice. In book: *Global Water Ethics: Towards a global ethics charter*. Routledge, England.
- Smith S.L. 2017b. The historical and intellectual context of global water ethics. In book: *Global Water Ethics: Towards a global ethics charter*. Routledge, England.
- Stefanovic I.L. and Adeel, Z. 2021. Preface. In book: *Ethical Water Stewardship*. Springer. Switzerland.
- Stefanovic I.L. and Atleo C. 2021. *Valuing Water*. In book: *Ethical Water Stewardship*. Springer, Switzerland.
- Sym A. 2017. Water ethics and water stewardship: Personal reflections. In book: *Global Water Ethics: Towards a global ethics charter*. Routledge, England.
- Treanor B. 2014. *Emplotting virtue: a narrative approach to environmental virtue ethic*. State University of New York Press, Albany, USA.
- Udoudom M. 2021. The Value of Nature: Utilitarian Perspective. *GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*, 4(1): 31-46.
- United Nations (UN). 2014. *Realizing the human rights to water and sanitation: A Handbook*. UN Special Rapporteur on the human right to safe drinking water and sanitation, Portugal.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. 2014. *The human right to water and sanitation*.